

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

MARITA SVENSSON

BARNMISSHANDEL
Anmälningsskyldighet och
straffvärde
– en studie i två delar

Examensarbete
20 poäng

Professor Gunnar Bergholtz

Straffrätt
Vt 2004

Innehåll

SAMMANFATTNING	1
FÖRORD	3
FÖRKORTNINGAR	4
1 INLEDNING	5
1.1 Introduktion	5
1.2 Syfte och avgränsning	7
1.3 Disposition	8
1.4 Material	9
2 DEFINITION AV BARNMISSHANDEL	10
2.1 Inledning	10
2.1.1 Fysisk och psykisk misshandel	10
2.2 Dödsmisshandel	11
2.2.1 Förekomst idag	11
3 ANMÄLNINGSSKYLDIGHETEN	13
3.1 Bakgrund	13
3.1.1 Specialstudie	15
3.2 Förändringar i SoL 14 kap. 1 §	15
3.2.1 Hänvisning till lagen om anmälningsskyldighet	16
3.3 Påföljder vid anmälningsunderlåtelse	17
3.4 FN:s konvention om barns rättigheter	18
4 SOCIALTJÄNSTEN OCH NÅGRA AV DE ANMÄLNINGSPLIKTIGA	19
4.1 Socialtjänsten	19
4.1.1 Vad händer med anmälningarna?	19
4.1.2 Anonymitet	20
4.2 Polisen	21
4.3 Rättmedicinalverket	22

4.4	Kriminalvården	22
4.5	Avslutning del 1	23
5	MISSHANDELSBROTT	25
5.1	Inledning	25
5.2	Agaförbudet i FB 6 kap. 1 §	25
5.3	Misshandelsbrott i Brottsbalken	26
5.3.1	Misshandel enligt BrB 3 kap. 5 §	26
5.3.2	Grov misshandel enligt BrB 3 kap. 6 §	26
5.3.3	Vållande till annans död enligt BrB 3 kap. 7 §	27
5.4	BrB 3 kap. 12 §	27
5.4.1	Åklagare	28
5.4.1.1	Målsägandebiträde	28
6	STRAFFVÄRDE OCH STRAFFMÄTNING	29
6.1	Inledning	29
6.2	Straffvärde	29
6.2.1	Bedömning av straffvärdet	30
6.2.2	Försvårande omständigheter i BrB 29 kap. 2 §	30
6.2.3	Det sammanlagda straffvärdet	31
6.3	Straffmätning	31
6.3.1	Straffskalor	32
6.3.2	Rättvisa	33
6.3.3	Straffets funktioner	33
6.4	Särskild straffskärpningsgrund	33
6.4.1	Regeringens yttrande angående BrB 29 kap. 2 § p 8	34
6.4.2	Lagrådets yttrande angående BrB 29 kap. 2 § p 8	35
7	RÄTTSFALL	36
7.1	Inledning	36
7.2	Grov misshandel	36
7.2.1	NJA 2000 s.612	36
7.2.2	RH 1992:251	37
7.2.3	RH 1993:101	38
7.3	Grov misshandel och vållande till annans död	39
7.3.1	NJA 1992 s. 85	39
7.3.2	NJA 2003 s. 174	39
7.3.3	Mål B 375/91 DB 3166, Hovrätten över Skåne och Blekinge	40
7.3.4	Mål nr B 839-02, Västerås tingsrätt	41
8	RÄTTSFALLSSTUDIE	43
8.1	Inledning	43

8.2	Grov misshandel	43
8.3	Grov misshandel och vållande till annans död	44
8.3.1	Uppsåtligt dödande	45
8.4	Övergripande jämförelser	46
8.5	Avslutning del 2	47
9	AVSLUTANDE KOMMENTARER	49
	LITTERATURFÖRTECKNING	52
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	55

Sammanfattning

Uppsatsen består av en studie i två delar. I första delen behandlas anmälningsskyldigheten som förstärktes den 1 juli 2003 genom tillägg i SoL 14 kap 1 §. Utöver tilläggen har det införts en hänvisning i respektive lag inom olika yrkesområden för att markera dess vikt. Det är angeläget att påpeka att anmälan görs vid misstanke om att ett barn far illa. Någon utredning ska alltså inte göras av anmälaren utan det ankommer på socialtjänsten.

Det är av största vikt att barnmisshandel upptäcks i tid för att snabbt kunna sätta in förebyggande åtgärder innan det får ödesdigra konsekvenser. Dock får inte skyldigheten vara alltför långtgående. Lagändringen innebär inte att befintliga disciplinära åtgärder har utvidgats för underlåtelse av anmälningsskyldiga, inte heller att det har införts någon form av påföljd. En sådan påföljd skulle kunna innebära en risk att alltför snabba anmälningar pressas fram och av den orsaken vara till nackdel för vissa barn. Att anmälningsbenägenheten har ökat beror till stor del på större kunskap men troligtvis har även den minskade toleransen för barnmisshandel påverkat denna ökning. För att denna ökning inte ska stagnera krävs att det angrips från flera håll. Förutom åtgärden att via lagstiftning tydliggöra anmälningsskyldigheten bör större resurser tilldelas socialförvaltningarna i landet för att kunna tillgodose det ökade behovet av utredningar. Men även utökad information till allmänheten om uppmaningen att anmäla behövs och i det sammanhanget dessutom upplysa om den enskildes rätt att vara anonym.

Ett barns hela tillvaro och trygghet raseras vid våld inom familjen och vid direkt våld mot barnet. Det är vårdnadshavaren som ska ansvara för och skydda barnet varför barnet hamnar i en beroendeställning. I definitionen av barnmisshandel ingår även psykisk misshandel vilket oftast är osynligt våld. Barn som utsätts för fysisk misshandel är oftast även utsatta för psykisk misshandel. Generellt sett är barnmisshandel inte någon engångsföreteelse utan har ofta pågått under en längre tid. Dessa omständigheter måste beaktas i större utsträckning och ge utslag i straffmätningen.

Under senare år har en rad fall av våld mot barn gjort oss uppmärksamma på fängelsestraffens längd. Massmedia har förmedlat bilden av att Sverige har alldeles för låga straff. Uppsatsens andra del ifrågasätter huruvida det överensstämmer med verkligheten. För de flesta misshandelsbrott utdöms fängelsestraff enligt den nedre delen av straffskalan. HD menar i senare domar att den övre delen är reserverad för mer exceptionella fall. År 2000 utdömde HD tre års fängelse för grov misshandel mot ett litet barn. Tre år senare gavs en vägledande dom på fem år för grov misshandel och grovt vållande till annans död.

I denna studiers andra del har jag även studerat några hovrättsdomar från tidigt 90-tal. Som jag ser det gjordes försök att flytta upp straffnivån till den övre delen av straffskalan. I ett fall från 1993 utdömde Svea hovrätt sex års

fängelse för grov misshandel mot ett litet spädbarn. Två år tidigare, 1991, dömde Hovrätten över Skåne och Blekinge en styvpappa till åtta års fängelse för grov misshandel och grovt vållande till annans död. Tingsrätten hade dessförinnan dömt ut ett 10-årigt fängelsestraff men det sänktes av hovrätten då orsaken till våldet inte kunde klargöras.

HD:s vägledning de senaste åren märks tydligt i det allra senaste uppmärksammade fallet där Västerås tingsrätt dömer en pappa till tre års fängelse för att med kraftiga skakningar orsakat sitt spädbarns död. Dessutom dömdes han för grov misshandel mot sitt andra barn, tvillingsyster till den döde.

Trots att HD anlagt en strängare syn på påföljden för våld mot barn rör vi oss fortfarande i den nedre periferin av straffskalan. Förhoppningsvis kan vi snart se en förändring då det den 1 juli 2003 infördes ytterligare en punkt, nr 8, som en särskild straffskärpningsgrund i BrB 29 kap. 2 §. Tillsammans med speciellt punkterna 2, 3 och 4 i nämnda paragraf ska vid bedömningen av straffvärdet särskilt beaktas att ett brott direkt eller indirekt drabbat ett barn. Detta är ämnat att ge ett mer heltäckande straffrättsligt skydd för barn i utsatta situationer. Det är även ett sätt att tydliggöra och markera att brott mot närstående barn bör få ett högre straffvärde.

Förord

Det har varit månader med mycket intressant arbete, men tyvärr också upp-
rivande. Mina känslor har åkt upp och ner efterhand som jag tagit mig ige-
nom den litteratur om barnmisshandel som jag samlat ihop. För att få en
bakgrund till det ämnet handlar om kände jag att jag måste läsa och begrun-
da även den sociologiska delen. Nu är jag än mer övertygad om att det var
rätt väg, om än lång. Det är en nödvändighet för att ge rätt balans till det
juridiska området.

Det här arbetet vill jag framförallt tillägna *Håkan* och våra tre barn, *Kim*,
André och Anton som har stått ut med mig, stöttat och inspirerat mig under
examensarbetet och under hela studietiden.

Ett stort tack till min tåg- och kurskamrat *Maria*, för att du peppade mitt
självförtroende när jag som mest behövde det. *Kattis, Anna och Jennie* –
utan er hade inte studietiden blivit vad den varit. Jag kommer att sakna er
alla fyra och speciellt de uppmuntrande fikastunderna vid ”vårt” bord. Ni är
för evigt mina vänner. Jag vill även tacka *professor Gunnar Bergholtz* som
varit en tålmodig handledare och som inte har stressat fram ett resultat.

Sist men inte minst vill jag även säga till dem som inte vet; *Ingela Brandt* är
en riktig ängel.

16 juni 2004

Marita Svensson

Förkortningar

A.a.	Anfört arbete
BrB	Brottsbalken
BRIS	Barnens rätt i samhället
BRÅ	Brottsförebyggande rådet
BVC	Barnavårdscentral
f	Följande sida
ff	De följande sidorna
FB	Föräldrabalken
HD	Högsta Domstolen
Ibid	på samma ställe som föregående hänvisning
JO	Justitieombudsmannen
NJA	Nytt Juridiskt Arkiv
Prop.	Proposition
RH	Rättsfall från hovrätterna
RÅ	Riksåklagaren
SekrL	Sekretesslagen
SoL	Socialtjänstlagen
SOU	Statens Offentliga Utredning

1 Inledning

1.1 Introduktion

På 1960-talet började man så smått inse att barnmisshandel var ett problem, men först 20 år senare uppmärksammades att barn även utsattes för sexuella övergrepp. Debatten om och uppmärksamheten kring sexuella övergrepp fortsatte under hela 80-talet och den fysiska barnmisshandeln glömdes i stort sett bort. Det hela kan åskådliggöras genom en fallbeskrivning av psykolog Sven-Åke Christianson.¹

”Erik var en pojke som inte hade haft det så lätt i livet. Fadern missbrukade alkohol samt misshandlade både Erik och hans mamma. Erik hade misshandlats många gånger och sett sin mor misshandlas ännu fler gånger. Han hade försökt hjälpa henne med rådet: ’Kryp som en hund, det gör jag, då slår han inte.’ Drygt ett år innan jag träffade Erik hade modern med stöd av Kvinnojouren kunnat lämna mannen. Erik bodde hos modern och hade oregelbunden kontakt med fadern. Genom socialtjänsten hade kontaktfamilj utsetts och det var i den familjen som Erik berättat om de sexuella övergreppen, som bestod av anala samlag och onani. Erik var förvånad över den uppståndelse hans avslöjande väckte, vilket han bland annat uttryckte: ’När han slog oss var det ingen som brydde sig, men nu...’.”

Förr fanns det en gråzon mellan otillåten misshandel och tillåten aga. Misshandel och övergrepp betyder numera att barnet utsatts för en olaglig handling, vare sig händelsen är ringa eller grav eller om skadan är lindrig eller svår.² Enligt agarätten var det fullt lagligt att slå barn i syfte att uppfostra, åtal kunde således väckas enbart om den rätten missbrukades, dvs om man slog barnet mera än vad som krävdes eller kunde anses skäligt ur uppfostringssynpunkt. År 1966 togs agastödet bort ur Föräldrabalken, misshandlades barnet skulle Brottsbalken gälla. Det var här gråzonen infann sig. Om barnet inte slogs så illa att det kunde anses som misshandel var allt i sin ordning, dvs om smärtan var lindrig och hastigt övergående, kunde föräldern inte åtalas. Inte förrän 1971 blev problemet synligt genom att två mycket grava fall av barnmisshandel inträffade med kort mellanrum med stor uppmärksamhet som följd. Ett problem var oklarheten över var gränsen skulle gå mellan tillåten aga och otillåten misshandel. Brister i efterlevnaden av anmälningsplikten var stora, mycket beroende på att anmälare inte var skyddad av någon sekretess.³

¹ Christiansson, Sven-Åke, 1996, s. 133.

² Irgens, Peter, 2002, s. 10.

³ A.a., s. 5f.

I början av 1990-talet uppmärksammades en del fall där barnen misshandlats till döds av en förälder eller styvförälder och först då vaknade intresset för frågor om barnmisshandel av massmedia, politiker, myndigheter med flera.

Hemmet är inte en trygg och säker plats för många barn och inte heller är familjen ett pålitligt skydd. Misshandlade barn är ledsna, rädda, känner sig ensamma, maktlösa och har oftare självmordstankar än andra barn. Detta syns mycket tydligt genom dokumentation av alla samtal som inkommit till BRIS.⁴ Bara år 2001 kom det 17 150 registrerade samtal till BRIS.⁵

Det är tydligt att denna form av kontakt är betydelsefull för barn och ungdomar. Den är lättillgänglig och ger barnet goda möjligheter att bestämma var och när samtalet ska äga rum. Men även det faktum att det är gratis och därmed inte syns på telefonräkningen ökar skyddet för det annars utsatta barnet. Ännu ett skydd är den anonymitet som erbjuds uppringaren, BRIS talar om att de inte har någon nummerpresentation och man frågar inte efter barnets namn. Även den som svarar förhåller sig delvis anonym genom att bara presentera sig med sitt förnamn.⁶ Att bilden är komplicerad talar sitt tydliga språk genom att det är svårt att ange vilket område man rör sig inom. De flesta barn benämner oftast det som de ser huvudorsaken till problemet, och det är svårt att sortera ut om de som utsätts för sexuella övergrepp även blir misshandlade och för de som blir slagna innebär det också psykisk misshandel.⁷

Vi kan anta att synen på grövre våld är än mer negativ än synen på aga. I flera år har det diskuterats huruvida medievåldet påverkar ungdomar men att våld i media även skulle vara en bidragande orsak till barnmisshandel har inte påvisats. Med tanke på den ökade aggressionen som medievåldet kan leda till är det rimligt att anta att det även påverkar benägenheten till våld mot barn. Man kan inte bortse från effekterna av det våldet, även om bara en liten grupp påverkas är det allvarligt nog. Våld mot barn är en verklighet men många gånger får man känslan av att TV-våldet är mer uppmärksammat. Man måste även beakta tillvänjningseffekten vilket gör att våld blir ett normalt inslag i vardagen. Många betraktar fortfarande våld inom familjen som en privat angelägenhet. Det våld som väcker mest uppmärksamhet och avsky är det oprovcerade våldet på allmän plats i motsats till våld inom hemmets fyra väggar. Lika mycket avsky väcker bara de allra grövsta fallen av barnmisshandel. Är det så att det är mer eller mindre legitimt att utöva våld mot maktlösa grupper i samhället och om inte, varför har då samhället inte reagerat mer kraftfullt? Barn är den mest maktlösa gruppen i samhället eftersom de inte kan göra sin röst hörd och bevaka sina intressen som vux-

⁴ Endast samtal som telefonjourarna uppfattat som ”på allvar” har använts i rapporten, tveksamma fall har gallrats ut.

⁵ Irgens, Peter, 2002, s. 25ff.

⁶ A.a., s. 13.

⁷ A.a., s. 35.

na. De är därför utlämnade när de utsätts för våld och övergrepp, även när föräldrarätten missbrukas är den stark.⁸

Det finns en allmän tendens till överidentifikation⁹ med föräldrarna till utsatta barn. Det gäller inte bara socialtjänst- och sjukvårdspersonal, ledamöter av sociala utskott och nämnder och jurister utan även samhället i övrigt. Föräldrarnas förmåga till omsorg överskattas och vi hoppas och tror på en utveckling som det inte finns några resurser för hos föräldrarna. Genom överidentifikation bagatelliserar vi ofta den fara som barnet befinner sig i och kan på så sätt distansera oss från barnets sårbarhet, ångest, lidande och ensamhet. Vår bedömning av barnets behov och situation kan då ibland falla utanför helhetsbilden. Vår starka benägenhet att bagatellisera och blunda för barns lidande, ofta vanvård men även fysiska, psykiska och sexuella övergrepp, gör att vi glömmer den känslomässiga påfrestning som barnet kan vara utsatt för.¹⁰

Juristen förhåller sig till det som har varit och det som är, efterforskning, förhör, bevisföring. Utredare, behandlare och sakkunniga måste dessutom förhålla sig till framtiden.¹¹ Men, oavsett yrkesgrupp, får vi inte glömma att se problemet ur barnets perspektiv. Det är barnets problem som ska utredas, men det är tyvärr ofta föräldrarna som hamnar i fokus, deras problem som utreds och bedöms. Denna felriktning som bara indirekt kommer att beröra barnet kan få ödesdigra konsekvenser!

Hur kan vi ge rättssäkerhet till barn om inte vi ger ordet en vidare innebörd än de juridiska principerna? Jurister och domare måste öka sin förståelse av bristande omsorg och dess konsekvenser för att kunna göra riktiga och omdömesgilla beslut och bedömningar.¹²

1.2 Syfte och avgränsning

Från anmälningsskyldighet till straffmätning kan det synas vara långt. Anledningen till att jag ändå valt två skilda områden i detta arbete är att de är två viktiga centrala frågor av en tragisk händelse. Jag anser det viktigt att belysa inledningen till eventuellt åtal, dom och straffpåföljd för gärningsmannen. Ändå är det bara en liten andel av anmälningarna som leder till åtal, av 867 inkomna anmälningar till socialtjänsten i Östergötland var det endast i 20 ärenden som åtal väcktes.¹³ Alla misstänkta fall inkommer inte till socialtjänsten via anmälningar utan den kan få kännedom om missförhållanden även på andra sätt. Men anmälningar är ett sätt.

⁸ Hindberg, Barbro, 1997, s. 19f.

⁹ Överidentifikation: tillskriver andra människor våra egna känslor, egenskaper och attityder i stället för att leva oss in i hur de verkligen är och hur de i verkligheten har det.

¹⁰ Killén, Kari., 1999. s. 62, 67.

¹¹ Killén, Kari, 1999, s. 73.

¹² Killén, Kari, 1999, s. 24.

¹³ Se vidare kap. 4.2.

Uppsatsen består av två delar och den första behandlar anmälningsskyldigheten och syftet är att klargöra gällande rätt och problemställningar inom det området. Frågan är om det går att göra mer för att öka anmälningsskyldigheten och vad det i så fall skulle vara. Det finns flera olika områden som är intressanta men jag har valt att avgränsa mig till att redogöra för socialtjänstens roll i sammanhanget. Beträffande anmälningsskyldiga har jag valt att närmare studera polisen, rättsmedicinalverket och kriminalvården då jag anser dessa vara av störst intresse i detta arbete.

I domsluten bör den rättsuppfattning som råder i samhället få genomslag vid straffmätningen. I uppsatsens andra del är syftet således att undersöka om domstolarna är konsekventa i straffmätningen när det gäller våld mot barn eller om det finns skillnader. En annan fråga är om straffskalorna utnyttjas fullt ut. För att få full överblick har jag även valt att översiktligt redovisa straffmätning och straffvärde i teorin. Avgränsningarna har bestämts utifrån hur långt tillbaka jag kunde undersöka rättsfall. I detta fall finns en naturlig gräns ca 10 år bakåt mot bakgrund av straffvärdeändringarna den 1 januari 1989. Misshandelsgraden har jag valt att begränsa till grov misshandel och grov misshandel i kombination med vållande till annans död. Möjligheten är stor att det finns fler opublicerade fall som de jag tar upp. Mina intentioner har dock inte varit att göra en sådan fullständig undersökning. Det borde närmast vara ett ämne för en doktorsavhandling.

1.3 Disposition

Uppsatsens första del inleds med bakgrundsmaterial utan att fördjupas historiskt sett. I kapitel två ges en definition av barnmisshandel och en kort redogörelse för dödsmisshandel av barn. Därefter behandlas i kapitel tre anmälningsskyldigheten, bakgrunden till lagändringen och dess nya innehåll. En påminnelse om barns rättigheter enligt FN:s barnkonvention avslutar detta kapitel. I fjärde kapitlet presenteras socialtjänsten och några av de anmälningsskyldiga, polis, rättsmedicinska verket och kriminalvården.

Jag övergår i kapitel fem i uppsatsens andra del att kort beskriva agaförbudet i FB, misshandelsbrott i BrB och en definition av barnmisshandel. I uppsatsens kapitel sex återfinns dels en genomgång av straffvärde och straffmätning i teorin. Dels en redogörelse för lagändringen i BrB 29 kap. 2 § med regeringens och lagrådets yttrande. I de två följande kapitlen jämför jag straffvärdet och straffmätningen för grov misshandel och vållande till annans död genom rättsfallsstudier av barnmisshandel under de senaste 13 åren. Uppsatsen avslutas i kapitel nio med mina kommentarer av hela uppsatsen.

1.4 Material

Det saknas juridisk litteratur som konkret behandlar våld mot barn. Inte heller finns någon mångfald som behandlar fysisk barnmisshandel, däremot kan man hitta litteratur i ämnet sexuella övergrepp av barn. I huvudsak har jag använt olika kommittéutredningar inom området genom förarbeten, SOU och propositioner. Ytterligare material har inhämtats från Brottsoffermyndigheten, Brottsförebyggande rådet och BRIS. Likaså har Justitiedepartementet utgivit visst material som berör misshandel och sexuella övergrepp mot kvinnor och barn. Övrigt material har varit olika artiklar och även en doktorsavhandling i ämnet straffmätning

Därutöver har jag också studerat vetenskaplig litteratur inom sociologi och psykologi för att få en större kunskap som jag hoppas delvis har kommit att prägla denna uppsats.

2 Definition av barnmisshandel

2.1 Inledning

Rent pedagogiskt behövs en definition av barnmisshandel som ska upplysa om allvaret i alla former av skadlig behandling av ett barn såväl fysiska som psykiska.¹⁴

Detta kapitel är endast tänkt att ge en kortfattad beskrivning av definitionerna av fysisk och psykisk misshandel. I detta sammanhanget har jag även valt att se lite närmare på dödsmisshandel av barn.

2.1.1 Fysisk och psykisk misshandel

Man delar in misshandeln i aktiv och passiv. Aktiv fysisk misshandel innebär att barnet avsiktligt tillfogas en skada, medan passiv misshandel är resultatet av någon form av underlåtenhet s.k. vanvård eller försummelse. Den passiva misshandeln kan ibland resultera i fysisk skada även om uppsåtet inte är att skada. Många gånger kan det vara svårt att avgöra om föräldern skadat barnet medvetet eller omedvetet. Psykisk misshandel innebär att barnet kränks verbalt genom att förödmjukas, kritiseras, hotas, avvisas, isoleras utnyttjas etc. Det kan vara svårt att skilja fysisk misshandel från psykisk då de ofta förekommer tillsammans.¹⁵

Enligt BrB 3 kap. 5 § föreligger misshandel om någon tillfogar en annan person kroppsskada, sjukdom, smärta eller försätter honom i vanmakt eller annat sådant tillstånd. Med kroppsskada avses sår, svullnader, benbrott och leddskador, funktionsrubbningsar av olika slag som skador på syn och hörsel eller förlamning. Sjukdom innefattar även psykisk sjukdom eller invaliditet samt sådant lidande som medför en medicinskt påvisbar effekt. Med smärta menas ett fysiskt lidande som inte är alltför obetydligt.¹⁶

Det är nästan alltid någon som står barnet nära som misshandlar och som barnet av naturliga skäl har svårt att undgå att träffa. Misshandeln inträffar nästan alltid på platser där barnet måste vara och borde kunna känna trygghet för. Den sker genom slag med handflatan eller med knytnäve mot ansikte, mage eller någon annanstans. Man sliter i håret, knuffar, drar, kniper, tar hårda tag, klöser, sparkar. Föremål som ofta används är mattpiskare, livrem, piska, dammsugarslang, cykelpump, järnrör, diskborste, linjal, pekpinne. Mer sällan används knivar och rakblad och vid något tillfälle har det hänt att någon har blivit bränd med upphettad kniv.¹⁷

¹⁴ SOU 2001:72, s. 13f.

¹⁵ Hindberg, Barbro, 1997, s. 22f.

¹⁶ Kommentrar till BrB, del I, s. 161.

¹⁷ Irgens, Peter, 2002, s. 36f.

Gällande definition av barnmisshandel skiljer inte på olika grader av brutalitet. Ur barns perspektiv är det mer väsentligt hur länge misshandeln har pågått än brutaliteten vid det enskilda tillfället. De känslor som misshandeln leder till är så nedbrytande för barnet att varaktigheten därför får en stor betydelse och upprepandet blir som ett effektivt hinder mot själens läkning.¹⁸

Ytterligare ett barnperspektiv är vad som händer när barnet får veta hur processen fortgår i och med anmälan som leder till utredning. Barnet vill bara att det ska ta slut. Mycket få vill att polis och socialtjänst ska utreda för att slå fast skuld och att domstolen ska utmäta straff och ytterst få vill att föräldern ska hamna i fängelse. Det barnet ofta vill är att pappa, mamma eller vem som nu misshandlar ska få hjälp så att barnet kan vara tryggt och att de ska leva som vanlig familj.¹⁹

2.2 Dödsmisshandel

Dödligt våld är det grövsta brottet i vårt samhälle, trots det är kunskaperna bristfälliga. Det är sällan barnamord syns i statistiken, bara i de fall där det är uppenbart att dödsfallet skett på grund av yttre våld. Sverige har inte utvecklat något system för att analysera barns dödsfall. Efter ett par tragiska dödsfall på grund av misshandel som inträffade sommaren 1990, fick socialstyrelsen ett regeringsuppdrag att utarbeta ett åtgärdsprogram för att höja kompetensen och utveckla ett barnperspektiv i det sociala barnvårdsarbetet. Detta behov av ökade kunskaper och ett förbättrat socialt barnvårdsarbete behöver ytterligare systematiseras och utvecklas. Dödsfallsutredningar ska göras för att ur ett helhetsperspektiv försöka förstå vad som hänt och hur. Förbättringar av samhällets skyddsnät genom lagändringar, metodutveckling, samverkan, forskning och utbildning kommer på sikt alla barn till godo. Därför är dödsfallsutredningar ett måste för att kunna dra slutsatser om vilka förändringar som behöver vidtas. Socialstyrelsen ska utreda och analysera om det finns förutsättningar att utforma ett system för dödsfallsutredningar när barn avlidit på grund av mord, dråp eller misshandel. Framförallt krävs ytterligare utredning vad gäller sekretessfrågor.²⁰

2.2.1 Förekomst idag

I Norden utgör mord på barn endast en liten del, cirka 1,5 procent vilket kan jämföras med 4 procent i USA. Men som jag nämnt ovan har Sverige inte något system för analys av dödsfall bland barn till skillnad från USA. Den enda kända genomgången av barnmord i Sverige gjordes under perioden 1971-1980 och omfattar totalt 96 barn under 15 år. Dock kan sägas att barn

¹⁸ A.a., s. 66ff.

¹⁹ A.a., s. 72.

²⁰ Prop. 2002/03:53, s. 66f.

som mördas utanför familjen är inte bara relativt ovanligt i Sverige utan även internationellt sett. Av de 96 fallen begicks 82 inom familjen, 12 utom familjen och 2 fall av oklar gärningsman. Av fallen inom familjen hade fem barn dödats till följd av misshandel och minst tre av barnen hade även tidigare varit utsatta för våld.²¹ Enligt Statistiska Centralbyråns dödsorsaksregister har under åren 1965-1999 registrerats 250 fall där barn till och med 15 år har fallit offer för dödligt våld. Genomsnittet blir drygt 7 barn per år som dödas av sina föräldrar dock är frekvensen förhållandevis lägre de fyra sista åren. Få av dödsfallen var ett resultat av misshandel och den vanligaste anledningen var s.k. utvidgade självmord, 66 procent av fallen. De vanligaste metoderna var att barnen stryptes, kvävdes, dränktes eller att skjutvapen, kniv eller slag användes.²²

Ju mindre barnet är desto troligare är det att dödsfallet betraktas som naturlig död, plötslig spädbarnsdöd, olycksfall eller att det förblir oförklarat. Enligt statistiken är den vanligaste dödsorsaken för barn under ett år som dör oväntat, plötslig spädbarnsdöd. Bland dessa dödsfall är det ingen lätt uppgift att hitta de fall där misshandel eller försummelse är dödsorsaken.²³

²¹ SOU 2001:18, s. 29ff.

²² BRÅ, Artikel, Apropå nr 2/2003.

²³ Hindberg, Barbro, 2001, s. 25f.

3 Anmälningsskyldigheten

3.1 Bakgrund

När lagstödet för aga försvann var den allmänna åsikten att lagen skulle vara helt klar om att man inte fick slå barn över huvud taget. Anmälningsskyldigheten var dock ett problem då det inte var en tvingande plikt och fast allmänheten borde anmäla vid misstanke om barnmisshandel så lät de flesta bli. Den svaga sekretessen var ett skäl till det. Den gällde bara om det fanns en ”grundad misstanke” om att anmälaren skulle kunna komma till skada, men tillämpades mycket sällan.²⁴

Före 1966 gav lagen stöd för aga i uppfostringssyfte vilket innebar att åtal endast kunde väckas om denna rätt missbrukades, dvs att man slog barnet mer än vad som krävdes. I och med lagändringen 1966 togs agastödet bort ur Föräldrabalken, hädanefter gällde Brottsbalken om barnet misshandlades. Men fortfarande var det trots allt tillåtet att aga sina barn. Gränsen gick vid om smärtan var lindrig och hastigt övergående och om så var fallet kunde föräldern inte åtalas. Problemet med var gränsen för tillåten aga och otillåten misshandel skulle gå var uppenbar.²⁵

Efterlevnaden av anmälningsskyldigheten var inte så stor på grund av det bristande sekretessskyddet, men jag är övertygad om att det i många fall måste ha varit svårt att se när gränsen överträdde. År 1966 infördes ett tillägg i 93 § i 1960 års barnavårdslag som uppmanade allmänheten att anmäla till barnavårdsnämnden om de fick kännedom om något barn under 18 år misshandlades eller behandlades illa i hemmet. Dock kunde man tolka lydelsen som att det måste föreligga styrkt kunskap om missförhållande för att anmälningsskyldigheten skulle inträda. Bestämmelserna överfördes till 71 § i 1980 års socialtjänstlag efter vissa justeringar i formuleringen. Socialutskottet menade att det inte skulle behöva vara klarlagt att socialnämnden hade orsak att ingripa.²⁶

Genom årens lopp har det skett utvidgningar av anmälningsskyldigheten för olika yrkeskategorier. Före 1966 var det kommunala myndigheter, befattningshavare, läkare, sjuksköterskor och barnmorskor som hade skyldighet att anmäla missförhållanden. I och med tillägget blev även allmänheten uppmanad att anmäla.²⁷ Efter en uppmärksam dom från Regeringsrätten 1985²⁸ tillsattes en utredning som resulterade i att den anmälningsskyldiga gruppen utvidgades. De som skulle omfattas av anmälningsskyldigheten var inte bara myndigheter och deras anställda, vars verksamhet berörde barn och unga

²⁴ Irgens, Peter, 2002, s. 6.

²⁵ A.a., s. 5f.

²⁶ Mattsson, Titti, 2002, s. 77ff.

²⁷ A.a., s. 80.

²⁸ RÅ 1985 2:6.

utan även andra myndigheter inom hälso- och sjukvården samt socialtjänsten skulle vara skyldiga att anmäla. Den 1 januari 1998 utvidgades således både anmälningsuppgiften för allmänheten och anmälningsskyldigheten för alla som är verksam inom myndighet eller privat verksamhet som berör barn och ungdom.²⁹ I den nya socialtjänstlagen som trädde ikraft den 1 januari 2002 infördes sedermera dessa bestämmelser i 14:e kapitlet. Men arbetet med att ytterligare utvidga ansvaret fortsatte och vid ett regeringssammanträde den 10 december 1998 beslöts att tillsätta en parlamentarisk kommitté med uppdrag att utreda frågan om barnmisshandel och därmed sammanhängande frågor. Den 1 juli 2003 infördes de senaste kompletteringarna, vilket innebär att anmälningsskyldigheten numera omfattar fler myndigheter.

Fortfarande vid 2000-talets inledning anmäls alltför få fall av barnmisshandel. I de flesta fall beror det på att personal inom barnomsorg och hälso- och sjukvård inte har levt upp till anmälningsplikten utan själva gjort bedömningar som egentligen ligger under socialtjänsten.³⁰ Under 1990-talet ökade polisanmäld misshandel mycket kraftigt mot skolbarn och var dessutom vanligare vid jämförelse med förskolebarn.³¹ Det kraftigt ökande antalet polisanmälningar under denna tidsperiod har i BRÅ:s sammanfattande analys visat att den faktiska misshandeln av förskolebarn i Sverige inte har ökat utan att det är den ökade anmälningsbenägenheten som visas. Man kan se att antalet svåra skador minskat i proportion till antalet lindriga skador eller anmälningar där ingen skada kunnat påvisas. Om den faktiska barnmisshandeln avsevärt ökat borde detta ha avspeglats i en ökning av den grova misshandeln. En påtaglig ökning av faktisk barnmisshandel bland socialt väletablerade grupper är också det ett tecken på ökad anmälningsbenägenhet.³²

Statistiskt vet man väldigt lite omkring vem/vilka som känt till övergreppen och vem/vilka som agerat för att hjälpa och skydda. Men en rapport från BRIS³³ 1998 om Barnens hjälptelefon visar att endast 17 procent av de vuxna som vetat vad som skett har agerat och hela 41 procent har inte agerat alls, trots att de känt till övergreppen. Resterande har gjort en otillräcklig åtgärd, inte trott på barnets berättelse eller bara bett barnet ringa till BRIS.³⁴

Anmälningsbenägenheten hos hälso- och sjukvården och barnomsorgen är inte vad den borde vara enligt svenska undersökningar från 1990-talet. Trogligtvis kan man göra den bedömningen att allt inte anmäls till socialtjänst och polis. I många fall har dessa personalkategorier gjort bedömningar som inte ingått i deras ansvarsområde och konsekvensen har blivit att de avstått

²⁹ Prop. 2002/03:53, s. 63.

³⁰ SOU 2001:18, s. 9ff.

³¹ 1990-1999, barn 7-14 år ökade från 1738 till 5040 anmälningar; barn 0-6 år ökade från 437 till 879.

³² SOU 2001:18, s. 33ff.

³³ Ideella verksamheter, såsom BRIS och liknande, faller utanför anmälningsskyldigheten då dessa organisationer är av typen rådgivningsverksamhet och bygger på ömsesidigt förtroende.

³⁴ SOU 2001:18, s. 69.

från att anmäla enligt SoL 14 kap 1 §.³⁵ Det kan finnas andra anledningar till att man inte anmäler, t ex tror man att ens egna insatser är tillräckliga, problemet är bara tillfälligt och löser sig självt, det blir bara värre om socialtjänsten kopplas in eller att den inget gör, lojalitet med föräldrarna, rädsla etc.³⁶

3.1.1 Specialstudie

I samband med tillsättandet av kommittén för utredande av barnmisshandel fick länsstyrelsen i Östergötlands län i uppdrag att tillsammans med kommittén genomföra en specialstudie av anmälningar till socialnämnderna vid barnmisshandel och vad dessa leder till under 2000. Socialnämnderna i länets kommuner tog emot 867 anmälningar om barnmisshandel där gärningsmannen var 20 år eller äldre. Anmälningarna var rätt jämnt fördelade efter antalet invånare i kommunerna. Skolan svarade för 20 procent av anmälningarna till socialnämnderna medan 16 procent utgjordes av barnets egen familj, 10 procent av polisen och 9 procent av annan enskild. Det anmärkningsvärda kan sägas vara att barnomsorg och BVC endast stod för 7 respektive 2 procent. BVC har som primär uppgift att tillgodose förskolebarnens intresse och då är det mycket oroväckande att de i ringa omfattning gör socialnämnderna uppmärksamma på barn som far illa. Vid undersökningar har framkommit att man vill behålla föräldrarnas förtroende och att det var bättre att de kom till BVC än uteblev.

Barnet självt anmälde i 11 fall av de totalt 867 anmälningarna vilket endast utgör 1 procent.³⁷ Anledningen till den låga siffran är att det är sällan barn själva söker hjälp när de far illa eller utsätts för våld inom deras egen familj. Barn är lojala mot sina föräldrar och håller gärna tyst om problemen. Det innebär att omgivningen måste vara observant och reagera annars riskerar barn som far illa att inte få någon hjälp.³⁸

3.2 Förändringar i SoL 14 kap. 1 §

Den 1 juli 2003 trädde förändringar i kraft för att tydliggöra anmälningskyldigheten för olika instanser men även för att utöka anmälningskyldiga. I andra stycket utvidgas skyldigheten till att gälla myndigheter inom kriminalvården och rättspsykiatriska avdelningar inom Rättsmedicinalverket samt anställda inom dessa myndigheter.

Här återges SoL 14 kap 1 § i sin helhet och tilläggen är markerade med kursiv stil.

”Var och en som får kännedom om något som kan innebära att socialnämnden behöver ingripa

³⁵ SOU 2001:18, s. 71ff.

³⁶ Hindberg, Barbro, 2001, s. 145.

³⁷ SOU 2001:72, s. 175f, 195.

³⁸ Hindberg, Barbro, 2001, s. 150f.

till ett barns skydd bör anmäla detta till socialnämnden.

Myndigheter vars verksamhet berör barn och ungdom samt andra myndigheter inom hälso- och sjukvården, *annan rättspsykiatrisk undersökningsverksamhet*, socialtjänsten *och kriminalvården* är skyldiga att genast anmäla till socialnämnden om de i sin verksamhet får kännedom om något som kan innebära att socialnämnden behöver ingripa till ett barns skydd. Detta gäller även dem som är anställda hos sådana myndigheter. Sådan anmälningsskyldighet gäller också dem som är verksamma inom yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet *som berör barn och unga eller annan yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet* inom hälso- och sjukvården eller på socialtjänstens område. För familjerådgivning gäller i stället vad som sägs i tredje stycket.

De som är verksamma inom familjerådgivning är skyldiga att genast anmäla till socialnämnden om de i sin verksamhet får kännedom om att ett barn utnyttjas sexuellt eller *utsätts för fysisk eller psykisk misshandel* i hemmet.

Myndigheter, befattningshavare och yrkesverksamma som anges i andra stycket är skyldiga att lämna socialnämnden alla uppgifter som kan vara av betydelse för utredning av ett barns behov av skydd.

Om anmälan från Barnombudsmannen gäller bestämmelserna i 7 § lagen (1993:335) om Barnombudsman.”

3.2.1 Hänvisning till lagen om anmälningsskyldighet

Skolan är det område där man har sett en ökad anmälningsbenägenhet. Men inom flera viktiga områden är anmälningsbenägenheten alldeles för låg och måste lyftas fram på ett tydligare sätt. Exempelvis har en studie bland läkare i Göteborg visat att så många som två tredjedelar av läkarna trots tidigare skärpning av lagstiftningen inte anmäler misstankar om att ett barn far illa.

För att tydliggöra anmälningsskyldigheten i lagstiftningen finns numera direkt hänvisning till SoL 14 kap 1 § inom flera områden. Denna hänvisning har införts i skollagen, hälso- och sjukvårdslagen, tandvårdslagen, lagen om yrkesverksamhet på hälso- och sjukvårdens område, polislagen³⁹, lagen om

³⁹ Se vidare avsnitt 4.2.

kriminalvård i anstalt⁴⁰, lagen om behandlingen av häktade och anhållna m.fl., lagen om rättspsykiatrisk undersökning⁴¹ och förordningen om verkställighet av frivårdspåföljder.⁴² Hänvisningar har införts i ett nytt stycke eller som ny paragraf. Anledningen till denna åtgärd är enligt regeringen att det inte får råda något tvivel om gällande bestämmelser. Anmälningsskyldigheten i SoL 14 kap. 1 § är inte tillräcklig och tyvärr inte tillräckligt känd av de yrkesgrupper som arbetar med och möter barn dagligen. Däremot är de väl förtrogna med den egna verksamhetens regler och lagar. Hänvisningar i nämnda lagar är således ett sätt att synliggöra skyldigheten och få den att fungera på ett tillfredsställande sätt.⁴³

3.3 Påföljder vid anmälningsskyldighet

Anmälningsskyldigheten är obligatorisk för myndigheter och deras befattningshavare och privat verksamhet som berör barn och ungdom inom hälso- och sjukvård samt socialtjänst. Detta till skillnad mot första stycket som är riktad till allmänheten och där uppmaningen inte är straffsanktionerad.

Lagändringen innebär i dagsläget inga förändringar av de befintliga disciplinära åtgärderna, inte heller införande av påföljd. Regeringen kommer att överväga om vidare utredning om införande av påföljd i någon form först då länsstyrelserna och Socialstyrelsen följt upp och utvärderat lagändringen.

Idag kan underlåtelse innebära en risk att dömas till ansvar för tjänstefel enligt Brottsbalken. Ytterligare åtgärder kan vara att åläggas disciplinpåföljd enligt lagen om offentlig anställning eller andra bestämmelser i kollektivavtal. Disciplinåtgärd enligt kollektivavtal kan till exempel innebära skriftlig varning för fel eller försummelse. Löneavdrag är en annan påföljd, men för det krävs svårare eller upprepade förseelser.

Samtidigt som det är viktigt att visa på allvaret i anmälningsskyldigheten genom olika disciplinära åtgärder är det inte säkert att sanktioner och straffrättsliga åtgärder är motiverade. Här måste man väga fördelar och nackdelar mot varandra. Det står klart att det kan vara till nackdel för barnet om alltför snabba anmälningar pressas fram. Regeringen anser att utökad information och utbildning är bättre sätt att komma till rätta med problemet. Andra lösningar kan vara att införa tydligare rutiner på arbetsplatserna och samverka mellan alla berörda organ.⁴⁴

⁴⁰ Se vidare avsnitt 4.4.

⁴¹ Se vidare avsnitt 4.3.

⁴² Text i Lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt, 5 § 3st: ”Bestämmelser om skyldighet att anmäla till socialnämnden att ett barn kan behöva nämndens skydd finns i 14 kap. 1 § socialtjänstlagen (2001:453).”

⁴³ Prop. 2002/03:53, s. 62ff.

⁴⁴ Prop. 2002/2003:53, s. 65f.

3.4 FN:s konvention om barns rättigheter

FN:s barnkonvention art 19

”1. konventionsstaterna ska vidta alla lämpliga lagstiftnings-, administrativa och sociala åtgärder samt åtgärder i utbildningssyfte för att skydda barnet mot alla former av fysiskt och psykiskt våld, skada eller övergrepp, medan barnet är i föräldrarnas eller den ena förälderns, vårdnadshavares eller annan persons vård.

2. sådana skyddsåtgärder bör, på det sätt som kan vara lämpligt, innefatta effektiva förfaranden för såväl upprättandet av sociala program som syftar till att ge barnet och dem som har hand om barnet nödvändigt stöd, som för andra former av förebyggande och för identifiering, rapportering och remittering, undersökning, behandling och uppföljning av fall av ovan beskrivna sätt att behandla barn illa samt, om så är lämpligt, i förfaranden för rättsligt ingripanden.”

Barnkonventionen från 1989⁴⁵ har medverkat till en del insatser men mycket arbete återstår innan effekterna av dess normer märks för barn och unga i deras vardag. Kommuner och landsting men även domstolar och myndigheter ska ta hänsyn till de rättigheter som fastslås i Barnkonventionen om barnets bästa och barnets rätt att komma till tals. Dels ska man beakta Barnkonventionen i olika verksamheters beslut, dels tillämpa den lagstiftning som har förändrats i enlighet med Barnkonventionens krav.⁴⁶

Grundprincipen om barnets bästa återfinns i FN:s barnkonvention art 3.1 och ska komma i främsta rummet vid alla åtgärder som rör barn. Det ska gälla all offentlig och privat hantering av beslut kring barn och unga. Principen ska alltid beaktas och väga mycket tungt och till följd därav så gott som alltid ha företräde. Tillämpningen ska äga rum inom alla områden över lagstiftningsarbetet.⁴⁷

⁴⁵ Implementerad i Sverige den 2 september 1990.

⁴⁶ Barnombudsmannen, 2000, s. 70f.

⁴⁷ A.a., s. 117.

4 Socialtjänsten och några av de anmälningsskyldiga

För att få en bättre överblick och förståelse för anmälningsskyldigheten ska jag här presentera socialtjänsten lite närmare. Jag vill även belysa några av de anmälningsskyldiga vilkas egna verksamhetslagar har kompletterats med hänvisning till SoL 14 kap. 1 §.

4.1 Socialtjänsten

Enbart misstanken om att ett barn far illa och behöver skydd räcker för anmälningsskyldigheten, med andra ord så förutsätter inte skyldigheten att det har klarlagts. Det är socialnämndens uppgift att utreda vilka åtgärder som behöver sättas in. SoL 14 kap. 1 § om anmälan till socialtjänsten om misshandel mm ska ses i ljuset av socialnämndens skyldighet att ge barn och ungdomar hjälp, stöd och skydd. Men det förutsätter att nämnden får vetskap om misstanke om barn som far illa.⁴⁸ Enligt paragrafen ”bör alla som får kännedom om något som kan innebära att socialnämnden behöver ingripa till en underårigs skydd anmäla detta till nämnden. För myndigheter och anställda där verksamheten berör barn och ungdomar samt myndigheter inom hälso- och sjukvården och socialtjänsten föreligger däremot en skyldighet att göra anmälan”. Detta gäller sedan 1 januari 1998 även yrkesmässigt bedriven enskild verksamhet som berör barn och ungdomar, inom hälso- och sjukvård eller inom socialtjänstens område. För anmälningsskyldigheten har det alltså ingen betydelse om det är i offentlig eller privat tjänst. Det kan vara värt att nämna att den sekretess som annars gäller bryts vid anmälningsskyldigheten enligt socialtjänstlagen.⁴⁹ Detta framgår av SekrL 14 kap. 1 §. Socialtjänsten står för nästan alla anmälningar till polisen om barnmisshandel. Det beror främst på anmälningsskyldigheten som gör att det ofta är socialtjänsten som först får vetskap om misstanke om att ett barn blivit utsatt för misshandel.⁵⁰

4.1.1 Vad händer med anmälningarna?

En anmälan som inkommer till socialtjänsten kan ha olika utseende. Det finns inga formkrav utan den kan vara såväl muntlig som skriftlig. Alla anmälningar måste beaktas. Dock har JO uttalat att en anmälan ”bör vara skriftlig”, men att vid fara i dröjsmål kan den kompletteras skriftligen senare. Detta gäller främst anmälan från andra myndigheter. Då enskilda anmälare ankommer det på mottagaren att dokumentera denna. Det är inte själv-

⁴⁸ SOU 2000:42, s. 35.

⁴⁹ A.a., s. 35f.

⁵⁰ A.a., s. 63.

klart att ett ärende uppstår i och med en anmälan. Om anmälan är ogrundad bör den lämnas utan avseende. Något beslut kan inte avges då det inte finns någon sökande som har rätt till ett beslut som går att överklaga.⁵¹

Vad händer med alla anmälningar som kommer in? Det är ett välkänt faktum att socialtjänsten har en stor arbetsbelastning. Hinner den utreda allt? Enligt lagen har socialtjänsten en ovillkorlig skyldighet att utreda det som kommer till dens kännedom.⁵² Det är alltid en grupp socialsekreterare som i samråd väljer ut och bedömer vilka som ska utredas vidare efter den sk förhandsbedömningen. Den enskilda socialsekreteraren har således ingen delegation att själv bedöma vilka som ska utredas. Däremot är det oftast arbetsledaren som ensam beslutar om ärendet inte ska utredas vidare.⁵³ Socialtjänsten är de utsatta barnens sista skyddsnet och ändå vet ingen om de mest utsatta barnen får den hjälp de behöver och har rätt till. Det finns ingen statistik över utredningar och åtgärder, så ingen kan säga vad lagstiftningen har gett för resultat. Någon beskrivning som talar om vilken risknivå som ska accepteras eller hur svårt ett barn måste ha det finns inte heller. Med andra ord är gränsen oklar för vilka barn som är socialtjänstens ansvar.⁵⁴

4.1.2 Anonymitet

Anonymitetsskyddet gäller för enskilda. Myndighetspersoner uppbär inte detta skydd. Men för enskilda måste som sagt anonymiteten godtas. Det finns således inte någon grund för att avfärda en anonym anmälan. Oavsett om anmälan är muntlig eller skriftlig är det själva innehållet som ska vara avgörande.

Om anmälaren uppger sin identitet men vill vara anonym i förhållande till den anmälan gäller är dock läget besvärligare. I detta fall kan handläggaren inte utlova anonymitet eftersom namnet måste antecknas i akten och den som saken gäller har rätt att läsa akten. Undantag ska dock göras enligt SekrL 7 kap. 6 § om fara för våld eller annat allvarligt men föreligger för anmälaren eller någon närstående till denne.⁵⁵

Den som anmäler bör inte pressas till att uppge sitt namn. Det är bättre att ta emot en anonym anmälan än ingen alls. Dock måste en anonym anmälan behandlas med försiktighet eftersom det kan hända att anmälaren till exempel är ute efter att trakassera. En anonym anmälan kan, ur utredningssynpunkt, medföra komplikationer men får för den skull inte innebära att anmälaren tvingas röja sin identitet.⁵⁶

⁵¹ Clevesköld m fl., 2003, s. 93ff.

⁵² SoL 11 kap. 1 §.

⁵³ Socialförvaltningen i Kristianstad, handläggare Tuss Bergman.

⁵⁴ Ur tv-programmet Dokument inifrån, 2003-10-01.

⁵⁵ Clevesköld m fl., s. 95.

⁵⁶ A.a., s. 96ff.

4.2 Polisen

Från och med 1 juli 2003 finns en hänvisning i polislagen om anmälnings-skyldigheten i Socialtjänstlagen.⁵⁷ Misshandelsbrott som polisanmäls i Sve- rige har ökat kontinuerligt sedan 1970-talet, varav den största ökningen skett i början på 1990-talet. Antalet anmälningar om barnmisshandel har ökat mer än antalet anmälningar om misshandel mot vuxna äldre än 15 år. Att fler yrkesgrupper har fått skyldighet att anmäla kan vara en orsak till ökningen men även det faktum att dessa grupper fått utbildning och infor- mation om vad anmälningskyldigheten innebär och även kunskap om barn som far illa. Även hos allmänheten märks en minskad tolerans av våld och en ökad anmälningsbenägenhet av både det som sker privat och det som sker på allmän plats. En annan orsak till de ökade anmälningarna kan också vara att barnmisshandeln faktiskt har ökat. Vi måste vara medvetna om det stora mörkertal som aldrig kommer fram, det visar sig nämligen, enligt BRÅ, att det är anmälningar av brott där gärningsmannen är okänd som an- mäls i högre grad än brott med känd gärningsman. Samtidigt kan konstate- ras att brott mot barn huvudsakligen sker inomhus och oftast med känd gär- ningsman. Året 1999 var i 70 procent av anmälningarna förövaren känd för barnet och hade skett inomhus och 30 procent med okänd gärningsman där brotten skett till ca 75 procent utomhus.⁵⁸ Som nämnts innan är det oftast socialtjänsten som anmäler misstänkt barnmisshandel. I de fall anmälan kommer direkt till polisen från skola eller allmänhet är polisen alltid skyldig att anmäla vidare till socialtjänsten. I dessa fall fungerar samverkan mellan de olika grupperna, barnets situation har uppmärksamats och olika skyddsåtgärder kan sättas in om det behövs.

Utöver dessa fall finns även de barn som brukar benämnas de ”bortglömda barnen”.⁵⁹ Barn som inte själva direkt utsätts för misshandel utan som blir vittne till när misshandelsbrottet riktar sig mot någon annan i familjen.

Polisen har på vissa håll i landet arbetat fram särskilda rutiner vid barnmiss- handel och i fall där våld i familjer med barn förekommer. Förfarandet är olika men går ut på att i anmälan till socialtjänsten tala om ifall det fanns barn i lägenheten/huset, ålder och var de befann sig under misshandeln. Det kan göras genom promemoria, särskilda åtgärdskort eller blanketter som polisen alltid ska bära med sig.⁶⁰ Som en konkret jämförelse kan nämnas att socialnämnderna i Östergötland⁶¹ i sin tur har gjort 148 anmälningar till polisen av 867 inkomna rapporter om barnmisshandel. 719 anmälningar har således inte lett till polisanmälan. Skälen som angetts i dessa fall har bl a varit: icke akuta händelser, brottsmisstanke saknas, otillräckliga uppgifter från uppgiftslämnaren, enbart omsorgssvikt. Socialnämnden gör en bedöm-

⁵⁷ Polislagen (1984:387) 3 § 2 st.

⁵⁸ SOU 2000:42, s. 27ff.

⁵⁹ se t ex SOU 2000:42, s.63.

⁶⁰ SOU 2000:42, s. 64.

⁶¹ Se ovan under 4.1.

ning av anmälan och i flera fall har det bedömts att anmälan varit obefogad eller att en polisanmälan inte är till barnets bästa.⁶²

Polismyndigheten i Östergötland har i sin statistik för 2000 konstaterat att polisanmäld barnmisshandel mot barn i åldrarna 7-14 har ökat i förhållande till 1999. Även anmäld misshandel mot barn under 7 år har ökat. I Sverige har polisanmäld barnmisshandel ökat under en tioårsperiod och förklaras troligtvis av en faktisk ökning av våldet mellan barn och ungdomar då även dessa ärenden ingår i statistiken. 70 procent av det totala antalet polisanmäld misshandel av små barn utgörs dock av våld i nära relationer.⁶³

4.3 Rättmedicinalverket

Anmälningsskyldigheten ska gälla för rättspsykiatriska avdelningar och anställda inom Rättmedicinalverket.⁶⁴ Det är vanligt att förhållanden om att barn far illa framkommer i samband med rättspsykiatriska undersökningar. Dessa förhållanden bör socialnämnden få kännedom om, därför är det av yttersta angelägenhet att även dessa yrkesgrupper omfattas av anmälningsskyldigheten i Socialtjänstlagen.⁶⁵

4.4 Kriminalvården

Anställda inom kriminalvården⁶⁶ ska omfattas av anmälningsskyldigheten av två viktiga skäl. För det första har intagna rätt att träffa sin familj genom besök på anstalten. Kriminalvården ska göra socialtjänsten uppmärksam på om det finns barn till en frihetsberövad förälder då dessa barn kan behöva stöd från socialnämnden i någon form.

Den största risken att inte få hjälp har de barn vars förälder inte har gripits av polis eller har häktats innan personen dömts till fängelse. Samma sak om det blir en lucka mellan häktning och fängelse eller om personen står under övervakare. Det andra skälet aktualiseras när en frihetsberövad står inför en frigivning eller permission. Det är framförallt angeläget att uppmärksamma socialtjänsten när frigivning sker efter avtjänat straff för familjerelaterad våldsbrottslighet och det finns risk att barn far illa. Det kan även röra sig om fall där anstaltspersonalen bedömer att den frigivne inte klarar av att ta hand om sitt/sina barn eller kommer att våldföra sig på dem vid umgänge. Vidare kan det vara vetskap om att barn vistas i missbrukarmiljöer eller annan

⁶² Åtal väcktes i 20 ärenden, förundersökning inleddes inte i 12 ärenden, förundersökning lades ner i 25 och 39 ärenden föranledde annat beslut vid förundersökningen. I hela 52 ärenden saknades det uppgifter om handläggning.

⁶³ SOU 2001:72, s. 177-179, 200.

⁶⁴ Lagen (1991:1137) om rättspsykiatrisk undersökning 14 a §.

⁶⁵ Prop. 2002/03:53, s. 64.

⁶⁶ Lagen (1974:203) om kriminalvård i anstalt 1 kap 5 § 3 st.

olämplig miljö. Ytterligare en situation då barnet kan behöva stöd från socialtjänsten är när det inte träffat föräldern på lång tid på grund av att denne avtjänat ett långt fängelsestraff.⁶⁷

4.5 Avslutning del 1

Det är min åsikt att vi måste erkänna och acceptera att barnmisshandel förekommer och framförallt att våga se, våga ta ansvar och anmäla. Det är vi vuxna skyldiga barnen. 1900-talet har kallats barnens århundrade och visst har mycket hänt som förbättrat och lyft fram barnens situation, men fortfarande återstår en hel del. Myndigheter och dess anställda som genom sin verksamhet som berör barn och ungdom måste inse allvaret i sin skyldighet att anmäla. Uppmaningen och skyldigheten att anmäla innebär att det ska ske vid misstanke, det är alltså inte var och ens uppgift att först utreda om misshandel förekommer.

Sett ur barnets perspektiv vill det inte att pappa eller mamma ska hamna i fängelse, men det är ändå barnets bästa vi måste se till. Om vuxna, enskilda och anmälningspliktiga, tar sitt ansvar är det i förlängningen inte barnet som direkt orsakat föräldrarnas straff. Som jag ser det handlar det om en konflikt mellan ett barns skyddsvärde och vuxnas egenintresse. Det är tämligen obehagligt för personal att möta föräldrar efter en anmälan, speciellt om anmälan varit ogrundad. Samma sak för den enskilde som på goda grunder valde att inte vara anonym. Men är det så enkelt att vuxna blundar för sin egen bekvämlighets skull? Är då lösningen så enkel att det skulle räcka att tydliggöra anmälningsskyldigheten?

Anmälningsbenägenheten har ökat enligt statistiken. Men frågan är varför den inte är högre och om den kommer att öka ytterligare. Det finns inga enkla svar på de frågorna. Jag tror det beror på vår komplexa samhällsstruktur. Det jag närmast tänker på är hur det ser ut i barnens närmiljö. Ta skolan som exempel, föräldrar förväntas vara involverade i barnens skolarbete i allt högre utsträckning än för bara 15-20 år sedan, på gott och ont. Naturligtvis är det positivt för de allra flesta barnen när föräldrar och lärare kan samarbeta. Dock inte för alla. Lärarna hamnar i svåra situationer om de upptäcker att ett barn far illa och samtidigt är väl bekant med barnets föräldrar. Vilken konflikt ska läraren våga ta? Ett annat exempel är inom idrotten där både tränare och föräldrar arbetar tillsammans för barnens skull. Ofta är detta samarbete väldigt intensivt och tanken på att anmäla missförhållande kan därför kännas helt främmande för en del, trots rätten till anonymitet i dessa fall.

Socialtjänsten ska vara barnens skyddsnät och anmälningar är i princip det enda sättet att göra dem uppmärksamma på att missförhållande föreligger. Det är speciellt viktigt att tidigt upptäcka missförhållanden för att snabbt

⁶⁷ Prop. 2002/03:53, s. 63f.

kunna sätta in förebyggande åtgärder. Därför är det angeläget att alla inser värdet av att anmäla och att göra det i tid. Eftersom det inte finns någon tillförlitlig statistik över hur många fall som socialtjänsten missar är det svårt att uttala sig om huruvida en ökad anmälningsskyldighet kan inverka på antalet utredningar om misstänkt barnmisshandel. Men om man ser till arbetsbelastningen på socialförvaltningarna i hela landet kan inte anmälningarna öka ytterligare utan att insatser görs för att kunna ta emot och utreda ännu fler än idag.

Anmälningsskyldigheten har en viss betydelse i det förebyggande arbetet, men inte i den utsträckning det skulle kunna ha. Problemet bör angripas från flera håll. Ökade resurser till socialförvaltningarna i hela landet och andra berörda myndigheter är ett sätt. Det finns inte heller någon beskrivning som talar om vilken risknivå som ska accepteras eller hur svårt ett barn måste ha det, dvs. det finns ingen gräns för vilka barn som är socialtjänstens ansvar. Vad man därför måste kräva är ett tydliggörande av vad "barn som riskerar att fara illa" innebär, ett gemensamt språk för dess innebörd. Det är viktigt inte minst för att effektivisera samverkan mellan skola, BVC och läkare samt skapa en djupare förståelse mellan olika yrkesgrupper.

För att öka anmälningsskyldigheten finns ju möjligheten att införa någon form av påföljd, men det kan diskuteras om den skulle få avsedd effekt. Rädslan för straffrättsliga åtgärder eller andra sanktioner kan göra att yrkesverksamma känner sig tvingade att anmäla för "säkerhets skull". Pressen att anmäla gagnar inte barn om den blir alltför tung. Tvärtom kan det göra mer skada i enskilda fall om anmälan varit ogrundad. Det är de oskyldiga som får betala priset för att fler missförhållanden ska upptäckas och frågan är om det är rätt att utsätta barn för den påfrestning en utredning innebär. Helt klart beror det på hur långt utredningen hinner gå innan den avskrivs. De barn det kommer att röra sig om är troligen de som balanserar på gränsen för utsatthet men som ändå inte kan sägas vara i direkt nöd. Trygga och i övrigt omhuldade barn har större möjligheter att bearbeta den psykiska påfrestningen som förhör innebär. Alla ingripande åtgärder måste göras i ljuset av FN:s barnkonvention.

Vad som i första hand krävs är ökad kunskap och information om anmälningsskyldigheten för yrkesverksamma och en ökad förståelse för konsekvenserna av att inte anmäla. Men även för den breda allmänheten bör uppmaningen att anmäla befarade missförhållanden göras än tydligare och med ett tydligt angivande av rätten till anonymitet. Problemet med barnmisshandelsbrott är att de är svåra att upptäcka och bevisa eftersom de ofta begås i hemmet. Av den anledningen är det som sagt angeläget med åtgärder som kompetens, utbildning och rutiner hos de yrkesverksamma som finns i barnens vardag. Anmälningsskyldigheten är ett sådant exempel.

5 Misshandelsbrott

5.1 Inledning

I kommande del av arbetet kommer jag att gå närmare in på straffmätningen, dels rent deskriptivt av gällande rätt och teori, dels att försöka applicera den på utvalda rättsfall.

Innan jag kommer in på straffmätning vill jag dock belysa misshandelsbrotten i Brottsbalken eftersom barnmisshandel inte är särreglerat i sig. Något behov av att särreglera barnmisshandel finns inte enligt regeringen utan istället ska brott som riktas mot barn bedömas som försvårande enligt BrB 29 kap. 2 § 8 p.⁶⁸ Det som talar för en särreglering är att det sannolikt skulle ha ett pedagogiskt värde. Den skulle tydliggöra lagstiftarens syn på allvarligheten på dessa brott, göra problemet synligare och kanske öka kunskapen om barns utsatthet inom framför allt rättsväsendet. Emot en särreglering talar att det skulle vara av princip felaktigt att införa en sådan bestämmelse om barnmisshandel, men inte om andra brott mot barn. Det skulle kunna bli en felaktig fokusering på brottet misshandel då annan brottslighet behöver uppmärksammas, till exempel olaga hot, ofredande och förolämpning.⁶⁹ Även andra grupper i samhället kan hävda att de är särskilt utsatta exempelvis äldre. Jag vill även upplysa om tillägget i 3 kap. 12 § som innebär en förändring för åklagares arbetssätt från och med juli 2003.

5.2 Agaförbudet i FB 6 kap. 1 §

I lagen kommer den rådande samhällssynen till uttryck och så var det även i 1734 års lag. Där är det tydligt att mannen står högst i hierarkin, därefter kommer kvinnan och längst ned barnen. Det betraktades som ”dråp av våda” om föräldrarna misshandlade barnen till döds och inte som mord eller dråp. Det sades att om en fader agade sitt barn tills det dog, betraktades brottet som mindre svårt än om han slog sin hustru till döds. Brott som barn begick mot sina föräldrar sågs däremot som särskilt svåra eftersom lagen konsekvent skyddade föräldrarnas rätt.

Sedan 1979 är förbudet mot aga och annan kränkande behandling av barn infört i Föräldrabalken. Även om det inte finns några sanktioner knutna till bestämmelsen har den haft stor betydelse genom att den påverkat våra attityder om aga. Vilket i sin tur lett till att agan minskat. Vad som däremot inte

⁶⁸ Se vidare kap. 6.2.2 och 6.4.

⁶⁹ SOU 2001:72, sid. 337f.

är frågan om enbart attityder är allvarligt våld mot barn, utan här kan man också hitta psykiska och sociala problem hos den som misshandlar.⁷⁰

5.3 Misshandelsbrott i Brottsbalken

5.3.1 Misshandel enligt BrB 3 kap. 5 §

”Den som tillfogar annan person kroppsskada, sjukdom eller smärta eller försätter honom i vanmakt eller annat sådant tillstånd, dömes för misshandel till fängelse i högst två år eller, om brottet är ringa till böter”.

Misshandel av mellangraden eller ringa misshandel innebär olika handlingar som att slå, sparka, förgifta eller bränna. Handlingen ska leda till kroppsskada och utöver direkta skador, sår, benbrott etc., kan det även röra sig om sjukdom eller smärta som inte är alltför obetydlig eller hastigt övergående. Misshandeln kan ske på olika sätt, med eller utan tillhygge, angrepp men också genom underlåtenhet, till exempel att skaffa läkarvård åt barnet. Vissa former av psykisk påverkan faller också in under misshandelsbegreppet.⁷¹

5.3.2 Grov misshandel enligt BrB 3 kap. 6 §

”Är brott som i 5 § sägs att anse som grovt, skall för grov misshandel dömas till fängelse, lägst ett och högst tio år. Vid bedömande huruvida brottet är grovt skall särskilt beaktas, om gärningen var livsfarlig eller om gärningsmannen tillfogat svår kroppsskada eller allvarlig sjukdom eller eljest visat särskild hänsynsfullhet eller råhet”.

Grov misshandel är den svåraste graden av uppsåtlig misshandel. Grov misshandel föreligger om gärningsmannen tillfogat svår kroppsskada eller allvarlig sjukdom, men även om vårdnadshavaren tillfogat ett barn kroppsskada eller sjukdom genom uppsåtlig underlåtenhet att skaffa barnet läkarvård. Misshandel som riktar sig mot små barn bedöms regelmässigt som grov misshandel om gärningsmannen är vuxen. Om misshandel mot barn i alla åldrar säger praxis inte mycket. Inte heller Brottsbalken ger någon tydligare uppfattning om att det ska gälla barn i alla åldrar. En bestämmelse som uttryckligen anger detta skulle som sagt var ur pedagogisk synvinkel vara värdefull. Ett eventuellt motargument kan vara att en sådan särreglering medför en fokusering på misshandelsbrott, vilket kan innebära att andra brott mot barn kommer i skymundan.⁷²

⁷⁰ Justitiedepartementet, 1991, s. 33f.

⁷¹ SOU 2001:72, s. 332ff.

⁷² SOU 2001:72, s. 332ff.

5.3.3 Vållande till annans död enligt BrB 3 kap. 7 §

”Den som av oaktsamhet orsakar annans död, döms för vållande till annans död till fängelse i högst två år eller, om brottet är ringa, till böter.

Är brottet grovt, döms till fängelse, lägst sex månader och högst sex år. Vid bedömning av om brottet är grovt skall särskilt beaktas

1. om gärningen har innefattat ett medvetet risktagande av allvarligt slag, eller
2. om gärningsmannen, när det krävts särskild uppmärksamhet eller skicklighet, har varit påverkad av alkohol eller något annat medel eller annars gjort sig skyldig till en försummelse av allvarligt slag.”

Den 1 februari 1994 höjdes maximistraffet för vållande till annans död från fyra till sex års fängelse. För att någon ska kunna hållas ansvarig för vållande till annans död krävs att gärningen varit oaktsam i förhållande till den dödliga utgången. Rekviritet oaktsamhet innebär att gärningsmannen måste ha haft anledning att ta risken för effekten av hans handlande i beräkning.⁷³ Brottet vållande till annans död döms oftast i konkurrens med annat brott, särskilt misshandels- och rattfylleribrott och det är mestadels i de fall som fängelse utdöms. Våld som någon utövat mot annan kan vara ett exempel på grovt brott, då våldet utövats utan att uppsåt förelagat i förhållande till den dödliga effekten.

Skillnaden mellan ett uppsåtligt dödande och grovt oaktsamt dödande kan dock visa sig vara väldigt liten. Detta främst i situationer där gärningsmannen gör sig skyldig till ett medvetet mycket allvarligt risktagande och samtidigt är en likgiltig för effekten av sitt handlande. I de flesta sådana fall närmar sig straffvärdet nivån för straffminimum för dråp.⁷⁴

5.4 BrB 3 kap. 12 §

Sedan 1 januari 1982 ligger misshandelsbrott alltid under allmänt åtal dvs. åklagaren för talan om ansvar för brottet på det allmännas vägnar. Åklagaren har absolut åtalsplikt om åtalet på objektiva grunder kan leda till en fällande dom. Den 1 juli 2003 kompletterades BrB 3 kap. 12 § med ett andra stycke med inriktning att ytterligare skydda barn:

”Vållande till kroppsskada eller sjukdom får, om brottet inte är grovt, åtalas av åklagare endast om målsäganden anger brottet till åtal och åtal är påkallat ut allmän synpunkt.

⁷³ Kommentrar till BrB, del I, s.176f.

⁷⁴ Kommentrar till BrB, del I, s. 185.

Angivelse från målsäganden krävs dock inte om brottet riktar sig mot ett barn som är närstående till gärningsmannen”.

Kompletteringen i paragrafen innebär således att åklagaren får åtala utan krav på att målsäganden anger brottet till åtal. Den riktar sig mot personer under 18 år som utsatts för våld. Avsikten är främst att den ska vara tillämplig i de fall barn utsatts för våld av sin vårdnadshavare. Man anser att det finns en stor risk att vårdnadshavaren i sådana fall inte anger brottet till åtal då denne själv är gärningsman, eller befinner sig i lojalitetsställning till gärningsmannen. Dock kvarstår kravet att åtalet skall vara påkallat ut allmän synpunkt.

5.4.1 Åklagare

I utredningar som gäller misstanke om barnmisshandel är normalt en åklagare förundersökningsledare. Det finns i Sverige idag inga direktiv som närmare anger hur förundersökningen i ett barnmisshandelsärende skall gå till. Däremot finns i Riksåklagarens PM 1999:01 riktlinjer för förundersökningen i ärenden som rör sexuella övergrepp mot barn. I SOU 2000:42 anses därför att båda fallen ska handläggas på samma sätt och man föreslår att riksåklagaren ska omarbeta riktlinjerna i sitt PM.⁷⁵

5.4.1.1 Målsägandebiträde

Den 1 januari 2000 trädde lagen (1999:997) om särskild företrädare för barn i kraft. Lagen syftar till att stärka barnens rätt när vårdnadshavaren eller någon som vårdnadshavaren står i nära förhållande till misstänks för brott mot barnet. I stället för barnets vårdnadshavare skall den särskilde företrädaren ta tillvara barnets rätt under förundersökningen och i efterföljande rättegång. I detta sammanhang ska barnets bästa vara styrande.

⁷⁵ SOU 2000:42, s. 66.

6 Straffvärde och straffmätning

6.1 Inledning

Det är troligen inte alltid som teori och verklighet stämmer överens när det är fråga om straffmätning. Man kan resonera rent teoretiskt hur tillvägagångssättet ska vara och det ses ofta som ett komplicerat förfarande.

Detta kapitel avser att ge en mer ingående genomgång av både straffvärde och straffmätning för att ge en förståelse för ett tämligen komplicerat system. Därför går jag först översiktligt igenom hur straffvärdet bedöms och vilka försvårande omständigheter som ska beaktas för att sedan gå över till straffmätning och därmed även straffskalor och rättviseteorier. Jag har valt att avsluta kapitlet med att undersöka straffvärdebedömningen vid barnmisshandel och slutligen redogöra för regeringens och Lagrådets synpunkter på punkt 8 i 29 kap. 2 §.

6.2 Straffvärde

Straffvärdet är ett mått på brottets klandervärdhet och är avgörande för påföljdsvalet av brottet. Det är såväl gärningens skadlighet eller farlighet och gärningsmannens skuld som utgör straffvärdet. Straffvärde är ett relativt begrepp som delas in i abstrakt och konkret straffvärde. Om man jämför med straffskalan för en brottstyp med straffskalorna för andra brott så får man fram det abstrakta straffvärdet. På detta sätt får man en bild av hur allvarlig en brottstyp är i förhållande till andra brottstyper. De enskilda brotten har försetts med olika straffskalor för att ange denna relation, vilket innebär att t ex grov misshandel har ett högre abstrakt straffvärde än grovt vållande till annans död. För att mäta svårheten av en viss begången handling används ett konkret straffvärde som ska visa hur allvarlig en verklig begången gärning är.

Ett brotts straffvärde är dock inte samma som brottets svårhet utan det kan påverkas av faktorer som inte har med svårheten i sig att göra. Svårhetsbegreppet kan ses som det centrala straffvärdet enligt utformningen av BrB 29 kap. 1 § 2 st. vilket ska grundas på graden av förkastlighet eller klandervärdhet hos brottet. Här ska man särskilt beakta ”den skada, kränkning eller fara som gärningen inneburit, vad den tilltalade insett eller borde ha insett om detta samt de avsikter eller motiv som han haft”. Brotts svårhet kan även, juridiskt sett, ses som en bedömning av om ett brott bör hänföras till en särskild svårighetsgrad av ett visst brott,⁷⁶ exempelvis ringa, normal eller grov misshandel.

⁷⁶ Jareborg, Nils och Zila, Josef, 2000, s. 103f.

6.2.1 Bedömning av straffvärdet

Utgångspunkten för straffvärdebedömningen återfinns i BrB 29 kap. 1 § 2 st som jag nämnt ovan medan 2 och 3 §§ preciserar innebörden av det förstnämnda lagrummet. Bestämmelserna i 2 och 3 §§ är försvårande respektive förmildrande omständigheter som är avgörande för brottsrubriceringen inklusive svårighetsgraderingen.⁷⁷

Straffvärdet bestäms efter brottets eller den samlade brottslighetens straffvärde enligt första stycket. Detta ska grundas på graden av brottets förkastlighet eller klandervärdhet. Wennberg⁷⁸ menar att brottets grovhet ska bedömas efter brottet i sig och inte på vad som inträffat efter brottets fullbord. Det är alltså inte konsekvenserna som följt på brottet som ska beaktas. Undantagsvis effekten av brottet vid effektdelikt⁷⁹, vilket skiljer sig från rent handlingsdelikt⁸⁰. Detta överensstämmer med regeln att försvårande omständigheter måste vara subjektivt täckta för att gärningsmannen ska kunna dömas för grovt brott. Uppsåtsbedömningen ska således göras utifrån gärningsmannens uppsåt vid gärningstillfället eller under gärningens slutfas och inte gärningsmannens handlande efter gärningens fullbord.⁸¹ Försök från gärningsmannens sida att gottgöra brottets skadliga verkningar eller ett frivilligt angivande innebär inte någon förmildrande omständighet vid bedömningen av straffvärdet. Däremot kan det beaktas vid straffmätningen enligt BrB 29 kap. 5 § 2 och 3 p., sk billighetsskäl.⁸²

6.2.2 Försvårande omständigheter i BrB 29 kap. 2 §

Uppräkningen i paragrafen ger exempel på försvårande omständigheter som särskilt ska beaktas. Fler av punkterna är allmänt hållna och bör tillämpas med försiktighet. Samtidigt kan det i det enskilda fallet finnas andra omständigheter som är av lika stor eller större betydelse, men om de ska anses vara särskilt försvårande bör de vara jämförbara med de uppräknade omständigheterna i BrB 29 kap. 2 §.⁸³

När det gäller brott mot barn kan i och för sig samtliga punkter i 2 § beaktas, men det är väl främst punkterna 2, 3, 4 och 8 som blir aktuella. Punkt 2 anger att om den tilltalade visat särskild hänsynslöshet ska detta särskilt beaktas. Enligt punkt 3 skall det särskilt beaktas om den tilltalade utnyttjat någon annans skyddslösa ställning eller särskilda svårigheter att värja sig. Punkt 4 innebär som särskilt försvårande om den tilltalade grovt utnyttjat

⁷⁷ Jareborg, Nils och Zila, Josef, 2000, s. 110f.

⁷⁸ Wennberg, Suzanne, Artikel, 1990, s. 802.

⁷⁹ Brottsbeskrivningen tar endast fasta på den brottsliga handlingen och som orsakats av den brottsliga handlingen.

⁸⁰ Brottsbeskrivningen tar endast fasta på den brottsliga handlingen där effekten inte ingår i brottsbeskrivningen.

⁸¹ Wennberg, Suzanne, Artikel, 1990, s. 802.

⁸² A.a., s. 803.

⁸³ Jareborg, Nils och Zila, Josef, 2000, s. 114f.

sin ställning eller i övrigt missbrukat ett särskilt förtroende. Punkt 8 (införd 2003-07-01) innebär att man lyfter fram och markerar ytterligare omständigheter som bör beaktas.⁸⁴ Denna regel kompletterar de övriga punkterna och det straffrättsliga skyddet blir därmed mer heltäckande för barn i utsatta situationer.⁸⁵

Straffskärpningsgrunden är utvidgad till att inte bara gälla i de fall då brottet riktats direkt mot barnet, utan även indirekt, dvs. de fall då brottet förövats i närvaro av ett närstående barn. Det kan t ex vara ett barn som tvingats bevittna att en förälder blir slagen av den andre föräldern. Regeringen anser att det inte skall råda några tvivel om ”att verkningar av brott som begås mot eller inför barn i familjen är av grundläggande betydelse vid straffvärdebedömningen”⁸⁶.

6.2.3 Det sammanlagda straffvärdet

Det viktigt för både allmänhet och dömda att det tydligt framgår att straffvärdet klart påverkas av att det är fråga om flera brott, men hur många brott den dömda har begått behöver inte den svenska domstolen ange. Vid flerfaldig brottslighet utgår man från det konkret svåraste straffet. Sedan görs ett tillägg för det näst svåraste brottet. Detta tillägg är mindre än vad brottet skulle ge vid separat bedömning. För de kommande brotten i fallande straffskala görs tillägg som blir allt mindre i förhållande till separata bedömningar. Det är först efter ett antal tillägg som straffet inte höjs för den samlade brottsligheten. Kumulation⁸⁷ av den samlade brottsligheten kan dock göras om det svåraste och näst svåraste brottet inte är speciellt allvarliga.⁸⁸

Om man ser det ur ett allmänpreventivt perspektiv kan det verka orimligt att flera brott kan ge mängdrabatt och i förlängningen att brott inte ens straffas. Vid beaktande av proportionalitetsprincipen ska varje brott påverka straffbestämningen men det krävs inte kumulation. Det är tillräckligt att brottskombinationer kan rangordnas och jämföras.⁸⁹

6.3 Straffmätning

Straffmätning bestämmer straffet inom ramen för straffskalan och måste ske när domstolen valt att utdöma ett straff för att slå fast exempelvis hur långt fängelsestraffet ska bli. Straffmätning medför ett konkret bötesstraff eller ett konkret fängelsestraff och styrs av ett rättviseresonemang⁹⁰, dvs. brottets

⁸⁴ Se vidare kap. 6.4.

⁸⁵ Prop. 2002/03:53, s. 69ff.

⁸⁶ A.a., s. 72.

⁸⁷ Lägga samman vad som skulle ha dömts till vid varje brott för sig.

⁸⁸ Jareborg, Nils och Zila, Josef, 2000, s. 119, 124f.

⁸⁹ A.a., s. 73.

⁹⁰ Se vidare under kap. 6.3.2.

klandervärdhet. En slutlig straffmätning avseende fängelse sker först sedan ett påföljdsval har gjorts enligt BrB 30 kap. Påföljdsvalet förutsätter dock att en ungefärlig straffmätning har gjorts.⁹¹ För att klargöra det hela citerar jag Jareborg och Zila:⁹²

”En straffmätning innehåller följande led:

- (1) Konstruktion av straffskalan i det konkreta fallet.
- (2) Fastställande av straffvärdet.
- (3) Beaktande av straffskärpande omständigheter som inte påverkar straffvärdet.
- (4) Beaktande av straffmildrande omständigheter som inte påverkar straffvärdet.
- (5) Beaktande av redan avtjänad påföljd.
- (6) Slutlig straffmätning, under beaktande av huruvida påföljdseftergift kan meddelas.
- (7) Eventuell avräkning på grund av processuellt frihetsberövande.”

Straffmätning bygger huvudsakligen på gärningsmannens moraliska skuld men kan dock även utgöra en avskräckande effekt som då inte bygger på brottets klandervärdhet.⁹³ Innan straffmätningen kan göras i varje enskilt fall måste först brottets svårhetsgrad avgöras. Det är den straffskala som sedan bedömts tillämplig som blir utgångspunkten för straffmätningen.

6.3.1 Straffskalor

Påföljdsbestämningen begränsas av straffskalorna. I straffskalorna anger lagstiftaren hur allvarliga de olika typerna av brott är i förhållande till varandra. I BrB 29 kap. 1 § 1 st föreskrivs att straffmätningen ska ske inom brottets straffskala, dvs det är genom straffskalorna som domstolen begränsas vid påföljdsbestämningen.⁹⁴ Domaren ådömer straff som ska väljas inom en viss straffskalas maximum och minimum.⁹⁵ För att domstolarna ska gå över eller under straffskalorna krävs lagstöd.

Fängelsestraff delas in i nivåer som max 6 mån, 1, 2, 3, 4, 6, 8, 10 år, livstid och min 6 mån, 1, 2, 4, 6 år. Om inget annat anges är 14 dagar minimum, BrB 26 kap. 1 §. Vid mord anges straffet som alternativt fängelse i 10 år eller på livstid, här förekommer ingen egentlig skala. Vid gradindelade brott lappar straffskalorna över varandra i betydande utsträckning, exempelvis BrB 3 kap. 5-6 §§: grov misshandel ger lägst 1 år och max 10 års fängelse; misshandel av normalgraden ger lägst 14 dagar och max 2 år; ringa misshandel ger lägst böter och högst 6 mån.

⁹¹ Jareborg, Nils och Zila, Josef, 2000, s. 122.

⁹² Ibid.

⁹³ Wennberg, Suzanne, Artikel, 1990, s. 806.

⁹⁴ Stenborre, Eva, 2003, s. 106.

⁹⁵ På bötesnivån används inte maximum eller minimum.

Enligt BrB 26 kap. 2 § finns det möjlighet att överskrida maxstraffet men det ska då röra sig om gemensamt straff för flera brott eller återfall i grov brottslighet i enlighet med BrB 26 kap. 3 §. Straffskalorna hindrar inte heller att minimum och maximum underskrids t ex för yngre lagöverträdare, BrB 29 kap. 7 §.

6.3.2 Rättvisa

Om man ser till ett rättviseresonemang ska alltså straffskalorna utformas efter hur klandervärda brotten är. För att straffet ska vara rättvist bör det stå i proportion till brottet och lika fall behandlas lika.⁹⁶

Straffskalorna bestäms efter en form av rättviseresonemang där allmänpreventiva överväganden inte ligger till grund, då dessa är centrala och grundläggande överväganden för beslut att belägga en viss gärning med straff, att kriminalisera. När man däremot bestämmer straffskalorna bör dessa baseras på brottens svårhet eller förkastlighet. Detta rättviseresonemang leder till att ett grövre brott hamnar på en strängare straffskala än ett lindrigare brott, dvs straffet utmätts efter brottets klandervärdhet, åtminstone när straffet är böter eller fängelse.⁹⁷

6.3.3 Straffets funktioner

Om man samtidigt med frihetsberövandet sätter in ett behandlingsprogram kan straffet fylla flera funktioner. Vilket har setts i fall med sexualbrottslingar. Om barn har utsatts för övergrepp görs familjens situation tydligare genom att förövaren försvinner från familjen eller situationen. Barnet stannar kvar i hemmet och upplever förhoppningsvis att kvarvarande vuxen och omgivning vill skydda det. Förutom detta markerar samhället genom att sätta gränser som är straffbara om de överträds och straffet fyller därmed en symbolisk funktion för alla.⁹⁸

6.4 Särskild straffskärpningsgrund

Den 1 juli 2003 infördes en särskild straffskärpningsgrund i BrB 29 kap. 2 §, punkt 8.⁹⁹ Tillsammans med speciellt punkterna 2, 3 och 4 i nämnda paragraf kommer vid bedömningen av straffvärdet särskilt beaktas att ett brott direkt eller indirekt drabbat ett barn. Detta ger ett mer heltäckande straff-

⁹⁶ Här måste infogas att det finns olika straffteoretiska motiveringar. De jag redogör för tillhör väl snarast ”nyklassicismen”.

⁹⁷ Leijonhufvud, Madeleine och Wennberg, Suzanne, 2001, s. 20f. (H.L.A Hart om straffteoriernas olika nivåer som kan ha en betydelse vid kriminalisering av en gärning och en annan betydelse vid straffbestämning.)

⁹⁸ Christiansson, Sven-Åke, 1996, s. 288.

⁹⁹ Se även 6.2.2.

rättsligt skydd för barn i utsatta situationer. Det är även ett sätt att tydliggöra och markera att brott mot närstående barn bör få ett högre straffvärde. I tidigare avgörande, NJA 2000 s.612, beaktade HD att brottet riktats mot ett litet barn och att det innebar en försvårande omständighet och bör normalt tillmätas en betydande vikt vid straffmätningen och gradindelningen, särskilt vid övergrepp mot barn där riskerna för svåra och långvariga personliga skadeverkningar är särskilt stora. Redan innan lagändringen fanns en skyldighet att vid straffvärdebedömningen, som en försvårande omständighet, beakta att brottet begåtts mot ett barn av en närstående person. Enligt förarbetena¹⁰⁰ visar även praxis att hänsyn till BrB 29 kap. 2 § redan tas vid straffmätningen.

BRÅ är delvis av motsatt mening och menar att straffskärpningsgrunden i BrB 29 kap. 2 § mycket sällan tillämpas i praktiken. BRÅ anser att införandet är mycket bra men att det krävs att den implementeras på rätt sätt för att få avsedd effekt. Det måste sättas in utbildningsåtgärder för att sprida kunskap om den. Enligt BRÅ bör åtgärderna riktas mot polis-, åklagar- och domarkåren eftersom kunskap är ett måste för dem som ska tillämpa paragrafen.¹⁰¹

6.4.1 Regeringens yttrande angående BrB 29 kap. 2 § p 8

I propositionen 2002/03:53 är regeringens bedömning att inte utöka eller särreglera och kriminalisera misshandel som riktar sig mot barn. Man ifrågasätter om straffrättsliga åtgärder är den rätta metoden för att få vuxna människor att förstå att barn ska behandlas med den respekt de har rätt till. Istället måste arbetet inriktas på effektiva åtgärder som förbättrar skyddet för de utsatta barnen.

Vid bedömningen av straffvärdet fanns det även tidigare en skyldighet, att som en försvårande omständighet beakta att brottet begåtts mot ett barn av en närstående person. Regeringen ifrågasatte därför om regleringen i BrB 29 kap. 2 § tillräckligt tydligt omfattade effekterna av direkt eller indirekt brott av närstående mot barn. Indirekta brott innebär att barn bevittnar våld i sina familjer. Barn påverkas mycket starkt av att se eller höra hur den ene föräldern misshandlar den andre och barnet berövas ofta sin trygghet och tillit inte bara till förövaren utan också till den som blir slagen. Barnet upplever en maktlöshet eftersom det inte kan göra något för att hjälpa den förälder som blir slagen, och denne kan i rådande situation inte heller erbjuda barnet någon trygghet. Det kan därför finnas anledning att i lagstiftningen ytterligare lyfta fram och förtydliga barns särskilda utsatthet då förövaren är närstående till barnet. Regeringen menar att det är av så stor principiell betydelse för straffvärdebedömningen att de försvårande omständigheterna bör framgå direkt av lagen. Av dessa skäl infördes därför en särskild straff-

¹⁰⁰ Prop. 2002/03:53, s. 70.

¹⁰¹ BRÅ remissyttrande, 2002-02-08.

skärpningsgrund i BrB 29 kap. 2 § som tar sikte på brott där barns trygghet och tillit hotas av närstående.¹⁰²

6.4.2 Lagrådets yttrande angående BrB 29 kap. 2 § p 8

Lagrådet ifrågasatte om den föreslagna nya punkten skulle komma att medföra någon skillnad i sak. De menade att bestämmelserna i 1 och 2 §§ redan var tillämpliga när en förälder eller annan närstående utsätter barnet för våld. Bestämmelserna var också tillräckliga när det gäller indirekt våld mot barnet. Lagrådet ansåg även att det fanns en fara för att räckvidden av den nya bestämmelsen skulle bli osäker då andra i behov av särskilt skydd, utsatts för våld. Bestämmelsens räckvidd är även osäker i avgränsningen till den ”som står barnet särskilt nära”.

Vidare menade lagrådet att bestämmelsen var alltför allmänt hållen och var utan begränsning av brottstyp. Problemställningar i frågor om gärningsmannens uppsåt är ytterligare en osäkerhetsfaktor. Lagrådet avstyrkte remissförslaget i dess utformning.¹⁰³

¹⁰² Prop., 2002/03:53, s. 68ff.

¹⁰³ A.a., s. 207f.

7 Rättsfall

7.1 Inledning

Efter att i föregående kapitel gått igenom straffvärde och straffmätning teoretiskt ska jag nu undersöka hur det går till i praktiken. Jag gör en jämförelse över straffmätningen mellan olika rättsfall för att studera huruvida domstolarna är konsekventa i sin bedömning. De rättsfall jag avgränsat mig till är grov misshandel mot barn och även i kombination med vållande till annans död.

Då Brottsbalken genomgick en större förändring 1989 har jag för att få en så rättvis bedömning som möjligt begränsat mig bakåt till 1990. Det innebär att antalet fall som HD givit tillståndsprövning är begränsat vilket fått till följd att jag även granskat hovrättsfall. Ett senare fall från tingsrätten har dock fått plats då det belyser rådande praxis i straffmätningen på ett bra sätt. I övrigt har jag valt att i huvudsak endast referera och kommentera domskäl av sista instanserna i respektive fall.

Av hovrättsfallen har jag endast funnit två som är publicerade medan jag fått kännedom om ett på annat sätt. Detta innebär att det förmodligen finns ytterligare opublicerade rättsfall som kan komma att ändra den bild som jag för upp. Tingsrättsfallet uppmärksammades av massmedia i december 2003 och kom på så sätt till min kännedom.

7.2 Grov misshandel

7.2.1 NJA 2000 s.612

Jonas J har genom misshandel tillfogat sin sambos fyraåriga dotter livshotande skador. På grund av våldet slets tolvfingertarmen helt av och det uppkom blödningar i levern, bukspottskörteln, tarmkäx och i rummet bakom bukhinnan. Obehandlade hade skadorna lett till döden.

Åtalet ogillades i tingsrätten, medan hovrätten dömde för grov misshandel till tre års fängelse. Denna dom överklagades av riksåklagaren med yrkande om att fängelsestraffet skulle höjas. **HD** prövade endast påföljdsfrågan och vad gäller ansvarsfrågan låg hovrättens bedömning till grund för prövningen av påföljdsfrågan. Då brottet bestått av ett mycket kraftigt våld vilket riktats mot en fyraårig flicka som dessutom var underviktig på grund av glutenallergi bedöms det som grov misshandel. Straffskalan för detta brott är fängelse i lägst ett år och högst 10 år. Därav följer att endast fängelse som påföljd kan bli aktuellt. Frågan var hur långt fängelsestraff Jonas skulle dömas till. Samtliga omständigheter i BrB 29 kap. ska beaktas vid straffmätningen men

de subjektiva omständigheterna är av större vikt än vad gradindelningen för brottet är. Även det objektiva överskottet är av betydelse. HD menade att Jonas måste ha insett att våldet han använde mot flickan var så kraftigt att det inte endast skulle orsaka svår smärta utan att det också förelåg stor risk för mycket allvarliga skador av livshotande art. Omfattningen av skadorna och vad Jonas insett eller borde ha insett låg till grund för bedömningen av straffvärdet. Domstolen ansåg att det fanns försvårande omständigheterna som höjde straffvärdet. Vad gäller straffmätningen sågs det som särskilt försvårande, 29 kap. 2 § 3 p, att han utnyttjat ett barns skyddslösa ställning eller särskilda svårigheter att värja sig. Det omfattade även den omständigheten i punkt 4 att han missbrukat det särskilda förtroende flickans mor gett honom genom att anförtro barnet i hans vård. Däremot inte att han visat sådan särskild hänsynslöshet enligt punkten 2 att det ska beaktas vid straffmätningen.

HD ansåg att det sammantaget fanns försvårande omständigheter i sådan omfattning att det klart gick utöver vad som redan beaktats inom ramen för gradindelningen. Frågan var på vilken nivå straffet skulle ligga. HD jämförde med utdömda straff för grov misshandel i andra fall och menade att den genomsnittliga fängelsetiden under 1997 var 17,6 månader. En orsak till de relativt låga fängelsestraffen är att den övre delen av straffskalan normalt inte används för mer ordinär brottslighet som i detta fall utan för mer exceptionella fall som inträffar mer sällan. När det gäller brott som exempelvis grov misshandel har olika försvårande omständigheter redan beaktats vid gradindelningen och därmed är det lägsta straffet väsentligt högre än normalstraffet för den lägre graden. Av den anledningen saknades utrymme att beakta de försvårande omständigheterna ytterligare.

Minimistraflet för grov misshandel är längst ett år och ett fängelsestraff på tre år ligger klart över minimistraflet. Straffet ligger även över den straffnivå som normalt utdöms för grov misshandel och HD ansåg inte att straffet i detta mål ligger lågt i jämförelse med andra liknande fall. De försvårande omständigheterna har här getts ett tydligt genomslag i både gradindelningen och straffmätningen. HD fastställde hovrättens domslut om fängelse på tre år.

7.2.2 RH 1992:251

Christer A har vid olika tillfällen under en månads tid misshandlat sin två månader gamla son genom att

- a) med båda händerna fattat tag om gossens kropp och med kraft slagit honom med benen före mot en bordsskiva i marmor med smärta och fraktur på vänster lårben som följd,
- b) med båda händerna tagit om sonens kropp och med avsevärd kraft klämt om hans överkropp vilket följdes av smärta och tre revbensfrakturer,
- c) med en tumme tryckt hårt mot hakan med smärta, ömmande svullnad och blåmärke som följd,

- d) med en hand och med avsevärd kraft brutit sonens underben varvid smärta och frakturer på skenben och vadben uppstått,
- e) med en hand pressat mot överkroppen i samband med påklädning vilket förorsakat pojken smärta och nyckelbensfraktur.

Hovrätten menade att då misshandeln riktats mot ett litet hjälplöst spädbarn och hade utförts vid skilda tillfällen vittnar det om sådan hänsynslöshet att det skulle bedömas som grov misshandel. Rubriceringen blev grov misshandel för punkterna a) – d) och vållande till kroppsskada i punkt e). Misshandelsbrottens höga straffvärde tillsammans med den samlade brottslighetens högre straffvärde föranledde hovrätten att höja påföljden från ett år till ett år och fyra månaders fängelse. Hovrättens dom överklagades inte till HD.

7.2.3 RH 1993:101

Ett spädbarn, en månad, har misshandlats av sin pappa, Lars A, vid två tillfällen. Vid dessa tillfällen har han klämt ihop händerna runt dotterns bröstorg så att det knakat varvid flera revbensbrott har uppkommit. Han har även med stor kraft vikt hennes kropp framåt vilket fått följden kompressionsfraktur på en ryggkota. Utöver denna misshandel har pappan tilldelat dottern två mycket hårda slag samtidigt på båda sidor om huvudet så att två skallfrakturer har uppstått. Flickan har även åsamkats brott på lårben och skenben genom att Lars vid flera tillfällen kraftigt ryckt, bánt och brutit i hennes ben, ibland med tydligt knakande. Misshandeln bedömdes som livsfarlig av rättsläkaren som dessutom ansåg att styrkan bakom det använda våldet varit mycket stor.

Hovrätten bedömde att misshandeln måste betecknas som kvalificerat rå och hänsynslös och av den anledningen bedömas som grov för vilket fängelse normalt utdöms. Även handlingarnas straffvärde talade definitivt i den riktningen. För den samlade brottsligheten som i detta fall kan, med tillämpning av BrB 26 kap. 2 § 2 st, straffmaximum på 14 års fängelse dömas ut. Hovrätten ansåg vidare att det var långtifrån tillräckligt att beakta de försvårande omständigheterna vid gradindelningen av detta brott. Eftersom våldet riktats mot ett för tidigt fött litet barn med allvarliga skador som följd, vid upprepade tillfällen och att de obehandlade skadorna under lång tid orsakat barnet plågor måste detta särskilt beaktas. Därav menade hovrätten att straffvärdet för brottsligheten låg på den övre delen av straffskalan vid den samlade bedömningen. Enligt den rättspsykiatriska undersökningen var Lars självmordsbenägen och detta beaktades som förmildrande omständighet med stöd av BrB 29 kap. 5 § 1 st 8 p vid straffmätningen. Ett sexårigt fängelsestraff utdömdes.¹⁰⁴ Hovrättens dom överklagades inte till HD.

¹⁰⁴ Mål nr: B10-93.

7.3 Grov misshandel och vållande till annans död

7.3.1 NJA 1992 s. 85

I detta fall har Christer J misshandlat både sin 1 ½ åriga styvson och sin nyfödda dotter. Pojken tilldelades flera slag både med händer och något avlångt föremål. Våldet medförde underhudsblödningar och även hudavskrapningar på huvudet, halsen, bälgen och armarna. Såvitt framkommit har detta skett vid ett tillfälle. Sin nyfödda dotter har pappan skakat så kraftigt att hon avled av skadorna, total hjärnekros, sk shaking baby syndrom. Christer har även med sina händer tryckt hårt mot hennes bröstorg.

HD menade, till skillnad från hovrätten, att misshandeln av pojken skulle bedömas som grov med hänsyn till att misshandeln vittnade om särskild hänsynslöshet, trots att skadorna var av mindre allvarligt slag samt att det rörde sig om endast ett tillfälle.

När det gällde dotterns död hade Christer uppgett att han blev irriterad när hon matvägrade och därför skakat henne upp och ner utan att hålla om hennes nacke. Skadornas omfattning visar att våldet som flickan utsattes för varit mycket kraftigt. Det sättet som Christer behandlade ett nästan nyfött barn är så oförsvarligt att det bör bedömas som grovt vållande till annans död.

Således dömde **HD** för grov misshandel och grovt vållande till annans död till fängelse ett år och sex månader.

7.3.2 NJA 2003 s. 174

I. M-D. har misshandlat sin treåriga styvson genom sparkar och slag mot kroppen. Våldet resulterade i revbensfrakturer, fraktur på blygdbenet och perforerad tjocktarm med kraftiga blödningar och bukhåleinflammation som följd vilket ledde till pojkens död. Även pojkens mamma åtalades för vållande till annans död genom att hon inte sett till att han kommit under adekvat vård.

Tingsrätten och hovrätten kom fram till att det varit fråga om uppsåtligt våld orsakat av styvpappan. Hovrätten skärpte emellertid straffet från tre år och sex månader till fem år. Det grundades på dels NJA 2000 s. 612 och dels prop. 1993/94:44 där maximistraffet för grovt vållande till annans död skärptes från fyra år till sex år.

HD gjorde samma bedömning som hovrätten. Den menade att på grund av våldets art måste det ha utövats avsiktligt och dömde honom för att uppsåtligt ha förorsakat de skador som ledde till pojkens död. Det var fråga om grov misshandel och grovt vållande till annans död. När det gäller straff-

straffmätningen tog HD avstamp i straffvärdet enligt BrB 29 kap. 1 §. Som försvårande omständighet, BrB 29 kap. 2 § 3 p, togs upp att våldet riktats mot ett litet och skyddslöst barn och att det utövats i hemmet av en person som skulle stå för barnets trygghet. Även HD jämförde med 2000 års fall och menade att den domen inneburit att HD anlagt en strängare syn på påföljd för misshandelsbrott riktade mot små barn. Mot denna bakgrund framstod hovrättens straffmätning som väl avvägd och hovrättens domslut beträffande I.M-D. fastställdes.

Justitierådet Pripp var skiljaktig framförallt vad det gällde straffvärdet. Som en särskilt försvårande omständighet var att I inte agerade för att pojken kom under vård då dennes tillstånd kraftigt försämrades under kvällen. Detta tillsammans med det våld I använt och vad som hände därefter tog I medvetet en risk av allvarligt slag. Som ytterligare försvårande omständighet borde beaktas pojkens skyddslösa ställning och särskilda svårigheter att värja sig. Dessutom missbrukade I det särskilda förtroende som pojkens mamma visat genom att anförtro pojken i hans vård. Även om I:s uppsåt endast omfattade att tillfoga skada kom den råa misshandeln att följas av pojkens död. I skulle anses ansvarig för den oaktsamhet som ledde till dödsfallet och därav var straffvärdet högt. Pripp ville här bestämma påföljden till sex års fängelse.

Åtalet mot pojkens mamma ogillades av HD med motiveringen att även om hon förstått att pojken hade misshandlats kunde man inte dra slutsatsen att hon hade blivit varse att han misshandlats grovt och tillfogats så allvarliga skador att hans liv var i fara.

7.3.3 Mål B 375/91 DB 3166, Hovrätten över Skåne och Blekinge

Tommy O har genom att slå, sparka eller trampa på sin tvååriga styvdotter Idas buk förorsakat sönderslitningar på tarmkåven till tunntarm och tjocktarm. Detta har medfört blödningar i bukhålans vävnader. Misshandeln har även gett upphov till en mängd blåmärken över hela kroppen. Till följd av misshandeln har Ida avlidit.

Hovrätten bedömde att på grund av det mycket kraftiga våld som Tommy använt måste det ha stått klart för honom att våldet skulle medföra risk för allvarliga inre skador. Tommy hade även tidigare burit hand på Ida. Hovrätten fann att Tommy gjort sig skyldig till grov misshandel och grovt vållande till annans död. Brottet har en mycket högt straffvärde och endast fängelse kan komma ifråga, menade hovrätten. Vid straffmätningen fästes stor vikt vid att våldet begåtts mot ett litet barn som stått under Tommys fostran och därför befunnit sig i en skyddslös ställning utan möjlighet att värja sig. Misshandeln medförde svåra plågor för Ida och Tommy hade dessutom alltför sent vidtagit någon åtgärd för att skaffa hjälp åt Ida. Medan tingsrätten dömde Tommy till 10 års fängelse valde hovrätten att ta hänsyn till att det

inte gått att klarlägga de förhållanden som föranledde honom till våldet och satte därför ned straffet till fängelse i åtta år.

Tommy överklagade domen till HD som i beslut den 20 augusti 1991 inte fann skäl att meddela prövningstillstånd. 1998 ansökte Tommy om resning som avslogs av HD med motivering att de omständigheter och bevis som åberopats inte skulle ha medfört att Tommy frikänts eller dömts mildare i hovrätten. HD fann inte heller synnerliga skäl att pröva frågan än en gång om Tommy förövat de brott han dömdes för.

7.3.4 Mål nr B 839-02, Västerås tingsrätt

Rasmus har misshandlats av sin pappa Johan W vid ett flertal tillfällen mellan 15 januari och 13 februari, 2002 genom skakningar med blödningar i huvudet som följd och revbensbrott. Den 12 och 13 februari utsattes Rasmus för sådan misshandel att han senare avled. Vid dessa händelser utsatte Johan honom för skakningar som ledde till blodåderbristningar, neurologiska skador på hjärnan och hjärndöd. Skadorna vid skakning uppstår på grund av ett spädbarns oförmåga att stödja huvudet med följden att hjärnan roterar och skruvas, sk shaking baby syndrom.

Vidare har Johan under samma tid även misshandlat sin dotter Moa, tvillingsyster till Rasmus. Våldet har bestått i att Johan lyft och vänt Moa genom att ta tag i arm och/eller ben. Detta har förorsakat Moa smärta, svullnad, högersidig lårbensskada och nyckelbensskada.

Tingsrätten menade att den uppsåtliga misshandeln har riktat sig mot två helt skyddslösa spädbarn som varit under pappans vårdnad och bedömdes som särskilt hänsynslös. Johan har i vart fall insett farligheten i de upprepade skakningarna. Tingsrätten menade att Johan skulle dömas för grov misshandel av Moa och grov misshandel och grovt vållande till annans död av Rasmus.

När det gällde påföljdsfrågan menade tingsrätten att brotten har så högt straffvärde att fängelse är enda påföljden. En förmildrande omständighet som tingsrätten anförde var att Johan befunnit sig i ett mycket ansträngt läge. Han var nybliven småbarnsförälder med tre barn att ta hand om och en fru som i snabb takt genomgått två ansträngande graviditeter. Å andra sidan, menade domstolen, hade det ålegat honom att söka hjälp och avlastning för familjen. I jämförelse med rättsfall från 1992¹⁰⁵ där HD prövade ett fall av shaking baby syndrom vilket även innefattade grov misshandel. I det fallet bestämdes påföljden till ett och halvt års fängelse. Tingsrätten menade att Johans misshandel och vållande av Rasmus död därmed hade ett högre straffvärde. Även senare utslag från HD som rört uppsåtlig misshandel av barn, där följden inneburit att barnet överlevt respektive avlidit har beaktats, NJA 2000 s. 612 och NJA 2003 s. 174. Enligt HD har det anlagts en sträng-

¹⁰⁵ Se 7.3.1 NJA 1992:285.

are syn på barnmisshandel. Det samlade straffvärdet för Johans brott mot de två spädbarnen sattes av tingsrätten till tre års fängelse.

Tingsrättens dom överklagades till Svea hovrätt av både Wennström och åklagaren varvid den sistnämnde yrkar på ett längre fängelsestraff.¹⁰⁶

¹⁰⁶ Svea HovR, mål nr: B 317-04, målet kommer upp till förhandling i mitten av september 2004.

8 Rättsfallsstudie

8.1 Inledning

I detta kapitel kommer jag att redogöra för mina slutsatser huruvida straffskalorna utnyttjas effektivt ifråga om våld mot barn. Jag utgår ifrån rättsfallen i föregående kapitel under respektive rubrik, grov misshandel och grov misshandel och vållande till annans död. Naturligtvis blir det även överlappande jämförelser då det på annat sätt belyser praxis i straffmätningen.

8.2 Grov misshandel

Till att börja med kan jag konstatera att det är stor spännvidd mellan de tre rättsfallen som berör grov misshandel. I RH 1992:251 dömde hovrätten till ett år och fyra månader. Ett år senare, RH 1993:101 bedömdes straffvärdet för grov misshandel vara sex år. I NJA 2000 s. 612 satte HD praxis till tre år. Om vi tittar lite närmare på fallen så kan vi se att de alla har utgjort grov och rå misshandel av små barn. I det senaste fallet handlade det om ett fyraårigt barn medan de övriga barnen var spädbarn, en respektive två månader. I målet från 1993 menade hovrätten att det skulle betecknas som kvalificerat rå och hänsynslös misshandel. I det fallet hade pappan klämt ihop händerna runt dotterns bröstorg så att flera revben bröts, orsakat henne en fraktur på en ryggkota, två skallfrakturer genom slag samt brott på lårben och skenben. Pappan i fallet från 1992 hade bland annat klämt ihop sonens bröstorg så att tre revben bröts, han hade slagit pojkens ben i ett bord varvid en fraktur uppstod på vänster ben. Vidare hade han med en hand våldsamt tillfogat sonen frakturer på skenben och vadben. Som synes är, enligt min mening, brotten likartade men har ändå bedömts olika. En orsak skulle kunna vara att i det senare fallet från 1993, har frakturerna varit av lite grövre karaktär, skallfrakturer och fraktur på ryggkota. Skillnaden kan även bero på att det rör sig om två olika hovrätter, men det är kanske inte hela sanningen som vi ska se under kapitel 9.3. Jag skulle vilja säga att hovrätten 1993 gjorde ett försök att flytta upp straffnivån närmare maximum. I NJA 2000 s. 612 hade styvpappan genom grovt våld tillfogat sin sambos fyraåriga dotter mycket allvarliga inre skador som fick till följd att tolvfingertarmen slets helt av och blödningar uppkom bland annat i levern. Obehandlade hade skadorna lett till döden. HD resonerade att våldet var så grovt att det inte kunde vara frågan om annat än grov misshandel. Vidare menade den att våldet var så kraftigt att styvpappan måste ha insett att det på grund därav förelåg stor risk för mycket allvarliga och livshotande skador. Sammantaget fanns det omfattande försvårande omständigheter och att det gick klart utanför ramen för gradindelningen. Vid en jämförelse med andra fall av grov misshandel kom HD fram till att de genomsnittliga fängelsestraffen var relativt låga. Det saknas därför utrymme att beakta de försvårande omständigheterna ytterli-

gare. Dessa ska ha beaktats redan vid gradindelningen vilket innebär att straffet därmed är högre än normalstraffet för den lägre graden. HD menar att den övre delen av straffskalan är vikt för mer exceptionella fall som inträffar mer sällan. Vilka är då dessa fall? Att 1993-års hovrättsfall är närmare den övre delen i straffskalan står klart, men att just det målet skulle vara så mycket mer exceptionellt kan inte vara möjligt. En förklaring skulle kunna vara att det förra gällde ett en månad gammalt spädbarn medan det senare var en flicka på fyra år. Men båda barnen tillfogades skador som obehandlade skulle ha varit livshotande och åldern borde inte ha varit avgörande. Snarare är det så att HD sätter praxis utan beaktande av underrätternas bedömning vilket får denna skillnad som följd. Det kan dock synas märkligt att HD tar upp fall som kan vara straffhöjande men inte tvärtom som vi ska se längre fram.

8.3 Grov misshandel och vållande till annans död

Även i denna kategori är det stor skillnad strafftidens längd. Mellan NJA 1992 s. 85 och NJA 2003 s. 174 s är tidsperioden 11 år och det ger utslag i straffmätningen. 1992 dömdes en pappa till ett år och sex månader för att ha orsakat sin nyfödda dotters död genom skakningar och att han misshandlat sin styvson. År 2003 dömdes en man för att genom sparkar och slag tillfogat sin treåriga styvson frakturer på revben och blygdben samt inre skador med blödning som följd och skadorna orsakade pojken död. Här menar HD att det numera anlagts en strängare syn på påföljd för våld mot små barn och fastställde därigenom hovrättens domslut på fem år. I de båda målen har det varit fråga om uppsåtligt våld vilket ansetts oförsvarligt och därav bedömts vara grovt vållande till annans död. Intressant är även underrätternas bedömningar av andra fall med liknande brottsrubricering, grov misshandel och grovt vållande till annans död. Hovrätten över Skåne och Blekinge dömde 1991¹⁰⁷ en styvpappa till åtta års fängelse för att ha misshandlat sin tvååriga styvdotter till döds genom sparkar och slag. Bland annat uppkom svåra skador på tarmarna och blödningar i bukhålan. År 2003¹⁰⁸ valde tingsrätten i Västerås att lägga sig vid en lägre nivå på straffskalan och dömde en pappa till tre års fängelse. Han hade kraftigt skakat sin en dryg månad gamla pojke som avled av de skador som han då tillfogades, sk shaking baby syndrom.

Om vi ser lite närmare på de fyra målen som jag tagit upp, skiljer sig sätten att misshandla och dödsorsakerna åt på två sätt. I NJA-fallet från 1992 dog flickan av sk shaking baby syndrom, detsamma som pojken i tingsrättsfallet 11 år senare. Västerås tingsrätt har dubblat strafftiden och därmed har den strängare synen på påföljd tillvaratagits. Dessa fall bör bedömas som likvärdiga enligt min mening då det sk shaking baby syndromet orsakade de båda

¹⁰⁷ Mål B 375/91 DB 3166.

¹⁰⁸ Mål nr B 839-02.

barnens död. Övriga skador var dock inte lika men inte heller av livshotande karaktär. Vad som kan räknas som ytterligare likvärdigt är att i båda fallen har männen även grovt misshandlat ett syskon till respektive barn som avlidit.

I de två återstående fallen kan man säga att misshandeln varit betydligt rårare då de skett genom sparkar och slag mot små barn, två respektive tre år gamla. Barnens inre bukskador har varit omfattande och det är osäkert om de kunnat räddas även om de kommit under vård. Dessa båda fall har inte bedömts likvärdiga av hovrätt respektive HD men i vart fall anser jag dem likvärdiga i fråga om våldet även om skadorna till en del skiljde sig åt. Hovrätten hade redan 1991 banat väg för strängare straffpåföljd men HD dömer 2003 till fem år med betoning på att det anlagts en strängare syn på påföljdsfrågan. Den övre delen av straffskalan ska, som nämnts tidigare, vara vikt för de mer exceptionella fallen som inträffar mer sällan. Vid en jämförelse med målet från 1991 kan man fråga sig vad som var exceptionellt med det målet då HD varken beviljade prövningstillstånd eller resning för den tilltalade. Åtta års fängelse måste ändå ha framstått som en osedvanligt hög nivå på straffskalan även i början av 1990-talet.

I dagens rättssystem håller sig domstolarna endast till de lägre nivåerna i straffskalorna. Grov misshandel ger som sagts innan lägst 1 år och max 10 år. Visserligen ligger det över minimistraffet för grov misshandel och över den nivå som grov misshandel i allmänhet brukar ligga på.¹⁰⁹ Då den grova misshandeln får en dödlig utgång döms även för grovt vållande till annans död för vilket maximistraffet enligt BrB 3 kap. 7 § är 6 år. Riksåklagaren framställde i överklagandet till HD av fallet från 2003¹¹⁰ att den samlade brottsligheten egentligen skulle innebära max fjorton års fängelse. Då har beaktats grov misshandel högst tio år och vållande till annans död max 6 år, med tillämpning av BrB 26 kap. 2 §. Hovrätten bestämde straffet till fem år, alltså under hälften av det maximala straff som kan utdömas teoretiskt.¹¹¹ Detta straff fastställdes som sagts av HD. Men hovrättsfallet från 1991 som överklagades nekades först prövningstillstånd och sju år senare även resning med motiveringen att den tidigare domen inte kunde ha blivit mildare eller frikännande ens med nya omständigheter och bevis. Har då inte HD:s beslut som detta någon betydelse för praxis? Jag skulle vilja säga att det borde innebära ett indirekt godkännande även om HD inte direkt prövar och uttalar sig i frågan.

8.3.1 Uppsåtligt dödande

En annan intressant infallsvinkel är åklagarens yrkande. I hovrättsfallet från 1991 där fängelse i åtta år utdömdes, yrkade åklagaren i första hand att Tommy uppsåtligen berövat Ida livet. I andra hand yrkades att Tommy upp-

¹⁰⁹ År 1997 i genomsnitt 1,5 år.

¹¹⁰ RÅ 2003/0177, s. 3. Se även 7.2.3.

¹¹¹ RÅ 2003/0177, s. 5.

såtligen misshandlat flickan och genom oaktsamhet orsakat hennes död och att brottet skulle betraktas som grovt. Vad jag har kunnat få fram i de fall jag studerat har inte åklagarna yrkat uppsåtligt dödande i första hand.

Man kan t ex i rättsfallet NJA 2003 s. 174 diskutera huruvida uppsåt att döda förelåg eller ej. Att pojkens död skulle omfattas av styvfaderns uppsåt påstods inte av åklagaren, men HD menar att det måste ha stått klart att sådant våld som styvfadern använde kunde medföra synnerligen allvarliga skador på pojken. Av den anledningen ska omständigheten ses som starkt försvårande vid straffvärdebedömningen. Mannen hade endast uppsåt att skada pojken inte att döda honom. Jag menar att åklagaren kunde ha tagit med även rekvisitet uppsåt att döda i sin gärningsbeskrivning. Det kan inte finnas några tvivel att om en vuxen person ger sig på och allvarligt misshandlar ett litet barn, bör det föreligga uppsåt att döda, då det måste framstå som uppenbart att denna effekt skulle inträda. Om inte annat har han visat total likgiltighet inför den effekten.¹¹² Riksåklagaren tar i sitt överklagande i sistnämnda fall upp att det ”varit frågan om ett mycket plågsamt och utdraget förlopp från misshandeln till dess att döden inträdde”. [...] IMD har visat i det närmaste total likgiltighet inför effekten av sitt handlande och att vållandet till Ms död därmed ligger nära gränsen till ett uppsåtligt dödande”. Vidare ansåg RÅ att även om målet inte avsåg uppsåtligt dödande vore det relevant att bestämma straffvärdet för det grova vållandet av pojkens död i närheten av straffvärdet för uppsåtligt dödande. RÅ avslutar denna del med att konstatera att: ”det straffvärde som hovrätten har bestämt och som alltså ligger på den undre delen av den tillgängliga straffskalan inte alls svarar mot det straff som bör följa på IMDs gärningar och att straffet således bör sättas betydligt högre”.

8.4 Övergripande jämförelser

Vid en jämförelse av alla sju rättsfallen finner jag att Svea hovrätt och hovrätten över Skåne och Blekinge i början av 1990-talet utdömde straff i närheten av den högre nivån i straffskalan. Sex år för grov misshandel¹¹³ respektive åtta år för grov misshandel och grovt vållande till annans död¹¹⁴. Intressant är dock att hovrätten över Skåne och Blekinge ett år senare utdömer fängelsestraff på ett år och fyra månader för grov misshandel av ett spädbarn¹¹⁵. Som synes har behovet av praxis från HD varit behövligt och redan 1992 kom det första vägledande rättsfallet¹¹⁶. Men med tanke på grovheten i misshandeln och att dottern avled av sina skador hamnade, enligt min uppfattning, strafftiden alldeles för långt ner på straffskalan. År 2000 satte HD ny praxis vad gällde grov misshandel genom att utdöma 3 års

¹¹² Jfr NJA 1975 s 594, 1985 s 757, 1996 s 509.

¹¹³ RH 1993:101.

¹¹⁴ Mål B 375/91 DB 3166.

¹¹⁵ RH 1992:251.

¹¹⁶ NJA 1992 s. 85.

fängelse¹¹⁷. Vid jämförelse med det tidigare fallet visades här en strängare attityd på denna typ av brott. Fortfarande saknades dock en vägledande dom när det gällde grov misshandel och vållande till annans död som stod i proportion till gällande samhällsnormer. År 2003 avgjorde HD ett snarlikt fall¹¹⁸ och satte nu rådande praxis till fem års fängelse. Vid denna gränssättning utgick hovrätten, och senare även HD, från NJA 2000 s. 612 och lade till två år för vållande till annans död. Tillägget grundades på en proposition från 1993¹¹⁹ där maximistraffet för grovt vållande till annans död skärptes till sex år.

8.5 Avslutning del 2

Med utgångspunkt av ovan framställda anser jag att dagens lagstiftning inom påföljdsfrågan kanske inte direkt behöver ändras, däremot domstolarnas möjligheter att utnyttja denna på ett effektivare sätt. Straffskalans nivåer ska ge uttryck för vilket mått en typ av gärning har vad gäller dess förkastlighet eller klandervärdhet. Jag menar att domstolarna i allt för många fall håller sig endast till de lägre värdena i straffskalan och frågan är väl om detta är lagstiftarens intentioner.

Jag tror inte att det kommer att dröja länge innan vi får se högre straffvärde utdömas för grov misshandel och grov vållande till annans död som riktats mot barn. Dels hoppas jag att den försvårande omständigheten som förtydligats genom punkten 8 i 29 kap. 2 § kommer att få genomslag i straffmätningen. Dels är den rådande rättsuppfattningen i samhället sådant att straffmätningen för tillfället inte motsvarar dessa värderingar.

Om man ser till ett barns skyddsvärde kontra lagen är det omätligt. Den övre delen av den tillgängliga straffskalan borde kanske vikas för just grovt våld mot barn. Vidare kan jag då det gäller barn som misshandlats till döds inte undgå att dra paralleller med fall då en vuxen person misshandlas. Om en vuxen person utsätts för sådant kraftigt våld att denne riskerar allvarliga skador eller i värsta fall livet, borde samma kraftiga våld mot ett litet barn uppenbart varit ägnat att döda eller tillfoga sådana skador som med all säkerhet är livsfarliga. I vart fall har gärningsmannen varit totalt likgiltig för effekten av sitt handlande. Generellt sett krävs att gärningsmannen använt vapen, kniv etc, på ett brutalt sätt för att visa uppsåt att döda. För att ett barn ska mista livet är det tillräckligt med slag och sparkar. Knytnävar och fötter är i dessa fall avancerade vapen i sitt slag.

I det femte kapitlet skrev jag att det är ytterst få barn som vill att pappa eller mamma ska hamna i fängelse. De vill inte att utredningar ska göras, allt de vill är att de får hjälp så att de kan vara som en vanlig familj. Kan vi lyssna

¹¹⁷ NJA 2000 s. 612.

¹¹⁸ NJA 2003 s. 174.

¹¹⁹ Prop. 1993/94:44, s 49f.

till barnens röster? Kan vi verkligen se det ur ett barnperspektiv? Självklart, säger väl de flesta, måste den skyldige straffas. Men det är inte så självklart, allra minst för de drabbade barnen. Att gärningsmannen fängslas är ingen säker och trygg åtgärd för barnet, den dömda släpps ut så småningom och kan tas emot hemma igen. Ur barnets perspektiv behövs långvarig hjälp och stöd för både offer och förövare.¹²⁰ Det bästa är därför att kombinera straff och behandling. Men, frågan kvarstår dock om straffets längd är skälig i förhållande till brottet och offrets skyddsvärde. Finns det anledning att tvivla beträffande domstolens syn på föräldrars rätt till sina barn kontra barns rätt och behov av skydd?

¹²⁰ Irgens, Peter, 2002, s. 72.

9 Avslutande kommentarer

I takt med att samhällets syn på barn har förändrats har även synen på orsakerna till att barn far illa förändrats. Men det är en modern företeelse. Det är inte så länge sedan det ingick i barnuppfostran att aga sina barn. Samtidigt som samhällets tolerans mot barnmisshandel har minskat, har vi kunnat se en alarmerande ökning av barnmisshandel. Ökningen har fyrdubblats under de senaste tjugo åren. Jag ser det som en konsekvens av den minskade toleransen, att våldet belysts på olika sätt och vår ökade kunskap, vilket i sin tur har följts av en ökad anmälningbenägenhet. Att misstanke om att barn far illa anmäls till socialtjänsten för med sig att de allvarigare följderna av misshandel kan undvikas i flera fall.

Våld inom familjen innebär att barnets trygghet rubbas. Det kan ske indirekt genom att pappa slår mamma (vanligast) men även som direkt våld mot barnet av ena eller båda föräldrarna eller någon annan närstående. Barnet är i en beroendeposition till vuxna som ska ansvara för och skydda dem. Barn som utsätts för våld inom familjen är i en fruktansvärd situation och behöver samhällets stöd och skydd och de måste ses som fullvärdiga medlemmar i vår värld. Sedan brottsofferdiskursen kom igång på allvar under 1970-talet kan man säga att Sverige strävat efter att ta ansvar för dem som drabbats av brott. Det var tack vare kvinnorörelsen som brottsoffer blev ett begrepp och att det även kopplades till barn.

Tack vare den politiska brottsofferdiskursen och handlingskraften har det växt fram olika organisationer som på ett eller annat sätt tar tillvara barnens rättigheter, t ex BRIS och Barnombudsmannen. Forskningen om barn innebär att nya kunskaper växer fram som i sin tur gör att det som är självklart idag måste omvärderas imorgon. Det finns olika teorier inom forskningen och ingen är sannare än den andra. Men en stor sanning är att vi måste respektera och se till det enskilda barnet och inte till den stora gruppen.

På olika sätt har samhället således markerat att barn måste respekteras för sitt fulla människovärde. Stora insatser har gjorts, särskilt inom socialtjänsten för att bygga upp olika skydd för utsatta barn. Speciellt viktigt har det varit att tidigt upptäcka missförhållanden för att snabbt kunna sätta in förebyggande åtgärder. Det finns ingen färdig mall för att kunna se de utsatta barnen, det är ingen homogen grupp utan återfinns inom alla sociala grupper i samhället. Det är ett komplext problem som inte bara kräver samarbete mellan olika vetenskaper utan även på en mer konkret nivå inom kommun, landsting, jurister och domstol. Dessutom krävs att man tar ansvar för sitt område med hänsyn till andra inkopplade områden. För att lyckas räcker det inte med bara dialog utan även utbildning i området brottsoffer för flera kategorier t ex socionomer, sjukvårdspersonal, poliser och jurister.

Vi vet att socialtjänsten i sitt arbete berörs känslomässigt och att arbetet genererar såväl subjektiva och personliga responser, som sakliga och yr-

kesmässiga reaktioner. Detta gör att man kan förvränga det man ser och bli selektiv och på så sätt göra felbedömningar. Detta tror jag även gäller jurister inom rättsväsendet. Kari Killén skriver att ”det är viktigt att inse att det är socialtjänstlagen och inte strafflagen som skyddar barnet” när hon beskriver vikten av samarbete mellan sjukvård, socialtjänst, polis och övrig rättsapparat. Strafflagen skyddar i sig inte barnet direkt utan indirekt genom att förövaren får sitt straff.

Är straffvärdet för lågt för våld mot barn som vuxen begått? Jag anser att ett högre straffvärde måste föreligga i sådana fall, framförallt då brottet riktats mot ett barn som står förövaren nära. Argumenten för ett anseeligt genomslag av straffskärpningen väger tungt när man ser till barnets bästa. Det finns egentligen ingenting som kan reparera den skada som sker när barnets hela trygghet och tillit till förälder eller annan närstående raseras.

Har domstolen levt upp till sitt ansvar enligt intentionerna i lagstiftningen vid straffmätningen? Genom samhällets försorg kan vi förebygga, lindra, utreda osv. Men när faktum väl är där och brottet konstaterats ska straff utmätas. Ska då straffet för barnmisshandel stå i proportion till själva våldet, dvs. graden av misshandel, eller vill vi se ett straff som utmätts på den högre skalan enbart för att ett försvarslöst barn är offret? Hur ser straffet ut i proportion till våld mot vuxen person? Ska verkligen misshandel, som alltid bedöms som grov när det riktas mot ett barn, inte ge högre straffvärde än grov misshandel mot vuxen. Ett barn är totalt försvarslöst och i total beroendeställning. Visserligen kan andra, kvinnor, åldringar m fl också vara försvarslösa men på ett annat sätt. Ett barn har aldrig samma förutsättningar på grund av sitt totala beroende av vuxna. Det är därför viktigt med en attitydförändring inom rättsväsendet, bland enskilda och samhället i stort.

När vi i straffmätningen ser till det våld som använts måste vi samtidigt ta med allt osynligt våld, psykiskt lidande, som barnet utsatts för och som är nog så allvarligt. Oftast är det ingen engångsföreteelse att barnet misshandlats när det väl kommit till kännedom, utan det har pågått en längre tid. I mätningen menar jag att den psykiska press barnet lever under också måste ta plats, det måste än tydligare bli ett värde på graden av våld som använts och ses som ytterligare försvårande omständigheter.

Vår lagstiftning och praxis är utvecklat av vuxna ur den vuxnes synvinkel och i viss mån även ur ett manligt perspektiv. Detta har framförallt synliggjorts under senare års uppmärksammade sexualbrott. Men i takt med att vi blir mer upplysta och får större insikt om människans natur framstår det närmast som absurt att vi inte kan tillvarata kvinnans och barnens intressen på deras villkor. Det är i det närmaste omöjligt att jämföra barns och vuxnas reaktioner som brottsoffer. Av den anledningen krävs större insikt och kunskap även inom rättsväsendet vare sig det gäller domstol, advokater eller åklagare. Att sparka och slå på en vuxen person kan inte på något sätt jämföras med att göra detsamma och med samma kraft på ett litet barn. Den insikten torde varje vuxen vara utrustad med. Det krävs ingen större kun-

skap för att inse att skadornas omfattning på en vuxen respektive ett barn synnerligen skiljer sig åt.

Min förhoppning står som jag nämnt tidigare till att straffskärningen i BrB 29 kap. 2 § 8 p får ett kraftigt genomslag som syns i straffmätningen. Men det är skillnad på teori och praktik, eller som en åklagare sa till mig: ”I praktiken sätter vi ett finger i luften och ser vart vinden blåser.”

Litteraturförteckning

Offentligt tryck

- Prop. 1993/94:44 Grovt rattfylleri m.m.
- Prop. 2002/03:53 Stärkt skydd för barn i utsatta situationer mm.
- SOU 2000:42 Barnmisshandel. Polisens och åklagarnas handläggningstider och arbetsmetoder. Delbetänkande av Kommittén mot barnmisshandel.
- SOU 2001:18 Barn och misshandel. En rapport om kroppslig bestraffning och annan misshandel i Sverige vid slutet av 1900-talet.
- SOU 2001:72 Barnmisshandel. Att förebygga och åtgärda. Slutbetänkande av Kommittén mot barnmisshandel.

Övrigt offentligt tryck

- BRÅ Remissyttrande över slutbetänkandet ”Barnmisshandel – att förebygga och åtgärda (SOU 2001:72)”, 2002-02-08.
- Justitieombudsmannen
- Riksåklagaren RÅ 2003/0177, 2003-03-06.

Litteratur

- Christiansson, Sven-Åke *Rättspsykologi. Den forensiska psykologin i Sverige – en kunskapsöversikt*, Bokförlaget Natur och kultur, 1996.
- Clevesköld, Lars, mfl *Handläggningen inom socialtjänsten*, Norstedts Juridik, 2003.
- Hindberg, Barbro *Barnmisshandel, Rädda Barnen*, Centraförlaget, 1997.

- Hindberg, Barbro *När omsorgen sviktar. Om barns utsatthet och samhällets ansvar*, Barbro Hindberg och Rädda Barnen, 1999, 2 uppl., Centralförlaget, 2001.
- Holmqvist, Lena
Leijonhufvud, Madeleine
Träskman, Per-Ole
Wennberg, Suzanne *Brottsbalken, En kommentar, del I*, 2000.
- Irgens, Peter BRIS Fördjupningsstudier nr 3 – 2002. *Barnmisshandel ur BRIS och barns perspektiv*. Om fysiska, psykiska och sexuella övergrepp mot barn, Riksförbundet BRIS, 2002.
- Jareborg, Nils
Zila, Josef *Straffrättens påföljdslära*, Norstedts Juridik, 2000.
- Justitiedepartementet *Misshandel och sexuella övergrepp mot kvinnor och barn*, 3 uppl., Allmänna förlaget AB, 1991.
- Killén, Kari *Svikna barn. Om bristande omsorg och vårt ansvar för de utsatta barnen*, andra uppl., Falun, 1999.
- Leijonhufvud, Madeleine
Wennberg, Suzanne *Straffansvar*, 6 uppl., Norstedts Juridik, 2001.
- Stenborre, Eva *Påföljdsbestämningen i Sverige och straffutmålingen i Norge*. Med en studie av rättsfall från Högsta domstolen och Høyesterett, Juridiska fakulteten, Lunds Universitet, 2003.
- Westerhäll Vahlne, Lotta (red) *Rättsäkerhetsfrågor inom socialrätten*. Titti Mattsson, Anmälningsplikten till socialtjänsten, Norstedts Juridik, 2002.

Artiklar

- BRÅ Barn som dödas av sina föräldrar, *Apropå* nr 2/2003.
- Wennberg, Suzanne Grunden för bedömningen av försvårande respektive förmildrande omständigheter vid straffmätningen, *Tidsskrift för Rettsvittenskap*, s 773, Oslo, 1990.

Ej refererad litteratur

- Arnell, Ami och Ekbohm *och han sparkade mamma*. Möte med barn som bevittnar våld i sina familjer, Rädda Barnen, 1999.
- Barnombudsmannen *Barndom pågår*. Rapport från barnens myndighet, Stockholm, 2000.
- Lindgren, Magnus m fl *Brottsoffer*. Från teori till praktik, Jure CLN AB, 2001.
- Persson, Britt *Det tidlösa våldet*, Rädda Barnen, Scandbook, Falun, 1992.
- Seidel, Jan *Övergrepp mot barn*, Studentlitteratur, Lund, 1991.
- Seidel, Jan *Barnet i familjen*. Orsaker till och följder av bristande omsorg, Studentlitteratur, Lund, 1997.

Rättsfallsförteckning

Högsta domstolen

NJA 1992 s. 85

NJA 2000 s. 612

NJA 2003 s. 174

Hovrätt

RH 1992:251

RH 1993:101

Hovrätten över Skåne och Blekinge, Mål B 375/91 DB 3166

Tingsrätt

Västerås tingsrätt, Mål nr B 839-02